

Vestmannen

Nr 10

Bergen, 20. desember 1999

15. årgang

Det hev ei rosa sprunge

Or Nynorsk Salmebok, upplag 1949

*Det hev ei rosa sprunge
Ut av ei rot so grann,
Som federne hev sunge,
Av Jesse rot ho rann
Og var ein blome blid
Midt i den kalde vinter
Ved myrke midnattstid.*

*Um denne rosa eine
Er sagt Jesajas ord.
Maria møy, den reine,
Bar rosa til vår jord.
Og Herrens miskunnsmakt
Det store under gjorde
Som var i spådom sagt.*

*Guds rosa ljuvleg andar
Og skin i jordlivs natt.
Når hennar ljós oss fangar,
Ho vert vår beste skatt.
Me syng i englelag:
No er det født ein Frelsar,
Og natti vart til dag.*

Etter ein tysk song
frå 1500-talet
ved
Peter Hognestad

Biskop Peter Hognestad

Peter Hognestad (1866-1931), fødd i Time på Jæren, var bisp i Bjørgvin bispedøme frå 1916. Han var målmann og vart ein kjend biskop. Hognestad hadde tidlegare ei tid preika fast på nynorsk i Oslo, m.a. i Slottskapellet, og når han no stod fram som målmann i bispestolen, møtte han motstand frå målfjendsleg hald. Saman med Elis Blix og Bernt Støylen som vart bisp i Agder two år tidlegare (1914), grunnla han det nynorske kyrkjemålet som ikkje alle meiner alltid hev vorte like godt medstelt seinare. Han var hovudredaktør for den første norske bibelutgåva (1921). Og saman med Støylen og Anders Hovden gav han ut Nynorsk Salmebok i 1925. Hognestad er ein av vegbrøytaraane for ordet og innhaldet i nemningi *høgnorsk*, og han sette far etter seg i målvegen i Bjørgvin, som enno er synlege.

Ordtøkjet

**Den som vil Freden njotta,
skal ikkje Freden brjota!**

Etter Ivar Aasen

I dette bladet

Det hev ei rosa sprunge og Hognestad	1
Dikt av Einar Torgilstveit	2
Mot tusundårrskiftet, leidar	3
Um Olav Nygards Ved vebande	2
Sokrates på Voss	6
Aslaug Høydal frtel	6
Kristningi av Europa	7
Olav Brekke, Sivle og Henrik Krohn	8
Tysk bokrekka um målarkunst	10
Lettare tonespråk av Egil Lehmann	11
Dikt av Ragnvald Hidle	11
Johannes Arneson hjå Ivar Aasen	12
Baltiske skuleborn i grenseland	13
Tussar og troll i norsk poesi	14
Daginn hinn stóri	16
Den franske revollusjonen	17
Um Fredrikke Nielsen	18
Namn i Odda	19
<i>Dessutan Ordþokjet, Vestmannalaget, småmeldingar, Sagt, Telefonen, Godt sagt, Sluttordet m.m.</i>	

Heidersgåva av Gjelsvik-fondet til Johannes Gjerdåker, Voss

Norsk Måldyrkingslag (Akademi for det Norske Målet) hadde årsmøte i Oslo laurdag 27/11 på Hotell Norrøna.

Heidersgåva av Gjelsvik-fondet for beste nynorske bok når det gjeld innhald og stil, og attåt er skrivi på det reinaste og beste målet, vart gjevi til Johannes Gjerdåker, Voss, for hans attdikting av den skotske nasjonaldiktaren Robert Burns.

Dryftingsemnet på årsmøtet var arbeidet i Norsk språkråd.

Det vart vedteke ei fyreteljing til Nærings- og handelsdepartementet v/statsråd Lars Sponheim um Nordisk Språkteknologi, som i desse dagar lyser etter bokmålsfolk som nyttar nynorsk. Norsk Måldyrkingslag mæler imot dette.

Laget valde inn ein ny lagsmann, lærar og bokmann Jens Brekke, Vik i Sogn.

Magnus Robberstad, Nesodden, vart attvald til formann, og Johan Forsmo, Oslo, til styresmann. Ny i styret etter Arnlaug Skjæveland, Stord, som sa frå seg attval, vart vald Arne Gjeraker, Sogn. I styret elles: Johan A. Schulze, Oslo, og Fridtjov Sørbo, Dovre.

For Norsk Måldyrkingslag
Hallvard Bergwitz, skrivar.

Livet i ditt liv

*Du var eit voggebarn, og naut av brjost.
Eit barn so titrande og tandreljost.
Du håtta hjarteslagi or ein barm,
som både nørde deg og heldt deg varm.
So gjev du akt, når hjarta i deg biv,
for kjenslone er livet i ditt liv.*

*Du var eit koggebarn og redd du vart,
då harehukring kom or skogen svart.
Du følte so, du la til tans og datt,
for du laut ganga gjennom stummyrk natt.
So gjev du akt, når hjarta i deg biv,
for kjenslone er livet i ditt liv.*

*Det var di ungdomstid og hugen sveid.
Du elsk og evråd ol, til havs, på heid.
I tirne augo bivrebrui låg.
Du der, i sjæli, skire sanning såg.
So gjev du akt når hjarta i deg biv,
for kjenslone er livet i ditt liv.*

*Den tidi kom, då sorg i bringa reiv,
og med si skarpe klo ho någrep treiv.
For du vart vitja av vår visse gjest,
då du deim misste som du elskar mest.
So gjev du akt, når hjarta i deg biv,
for kjenslone er livet i ditt liv.*

*Der inst i hugen, stødug dag og natt.
Trø varleg fot, her ligg din dulde skatt.
So ta eit barn på fang og kved eit kvad,
for livet lakkar fram mot solarglad.
So gjev du akt, når hjarta i deg biv,
for kjenslone er livet i ditt liv.*

Einar Torgilstveit

Til lesarane av Vestmannen!

Me takkar hjarteleg alle som hev nytt girokortet i nr. 9 til bladpengar og gåvor. No tek me snart til på 16. årgangen for Vestmannen. Me gjeng inn i eit nytt tusundår, og me bed dei som ikkje sendt bladpengar um å gjeva det ved fyrste høve. Vestmannen og høgnorskrørsla må tryggjast. Bladpengane er som tidlegare - kr 150,- for vanlege tingarar, kr 100,- for studentar, elevar og til gåvetingar. Postgirokontoen vår er 0802 4 25 63 92.

Takk for 1999! Og god jol og godt nytt år!

Vestmannen

Vestmannen kjem med 10 nummer i året
Bladpengar kr. 150,- for året
Studentpris kr. 100,-

Kan tingast på poststader og frå
Vestmannen, 6143 Fiskåbygd

Postgiro: 0802 4 25 63 92
Bankgiro: 6504.10.12484

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen
Telefon 55 34 33 77

Tilskrift for all post: Vestmannen, 6143 Fiskåbygd
Internett: sambandet.home.ml.org

Bladstyrar:
Jostein Krokvik
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 14 29

Rekneskapsførar:
Helge Liland
Midgeilen 16
5067 Store Milde

Prenta hjå:
Nytrykk as
6143 Fiskåbygd
Telefon 70 02 13 07
www.nytrykk.no

VESTMANNALAGET

Komande møte hausthalvåret 1999.
Torsdag kring midt i månaden er faste
møtedagar. Alle møti, frårekna jolemøtet, vert
i Bryggens Museum kl. 19. Mat, kaffi og
Tuftekallen på lagsmøti.

Torsdag 2. desember kl 19 i Kreditkassen
Festmøte med varm mat. Olga Meyer
talar um «Dyri er klokare enn me trur».
Påmelding på lagsmøti eller til formannen
i brev, Eliasmarken 14, 5163
LAKSEVÅG, eller tlf. 55 34 33 77.
Torsdag 20. januar 2000 kl. 19 vert fyrste
møtet i det nye tusundåret. Tidlegare
brandmeister i Bergen, Einar Gjessing,
talar um Bergens-branden 1916.

Formann: Lars Bjarne Marøy,
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg,
Tlf. 55 34 33 77

Kassastyrar: Bjarne Storheim, 5123
Sæbøvågen. Tlf. 56 37 10 71

Gåvor til Vestmannen

Lat det merkast i meir enn i ordi,
at me halda den arven i stand

Robert K. Andersen, Hovin i Telemark 100.
Reidar Thernes, Oslo, 1000. Inger Indrebø
Eidissen, Oslo 1850. Aslaug Høydal, Skjåk
100. Kjetil Aasen, Oslo, 50. Per Mardal,
Sandane, 50. Johannes Gjerdåker, Voss, 300.
Helge Årøen, Lørenskog, 50. Ludv. Jerald,
Bergen, 200. Frode Ringheim, Ytteren, 100.
Kåre Holsbøvåg, Kleive, 50. Fr. E. Jensen,
Aarhus, 1000. Helga E. Mehl, Rosendal, 50.
Mattis Stavang, Danmark, 100.

I dette bladet kr 5000,-

Hjarteleg takk til gjeverane!

VESTMANNEN, 6143 Fiskåbygd
Gironr. 0802 4 25 63 92

Blomar til skrivaren

Magnus Robberstad, formann i Norsk
Måldyrkingslag (Akademi for det Norske
Målet), fortel at ved middagen på årsmøtet
i måldyrkingslaget gav han blomar og
gode ord til avtroppande skrivars, Hallvor
Bergwitz, som nyleg var 81 år.

Jostein Krokvik

Ein dødsmerkt diktars oppgjer

Om Olav Nygards Ved vebande

Av Ronny Spaans

Den vestnorske diktaren Olav Nygard døydde av tuberkulose for 75 År sidan og vart jordfest i gravlunden ved Ulven-kyrkja ikkje langt undan Granbakken på Bryn i Oslo der han aller sist budde. Det ligg ein mystisk dåm over gravi hans som kan minne om diktarskapen. Gravstøtta står i skuggen av store tre i minnelunden, og innskrifti er knapt synleg på den mosegrodde steinen. Det er vel få som legg ser-skilt merke til henne, og blomar finst det ikkje spor av. Men ved nærmare ettersyn ser ein at det er rita DIKTAR med kvite bokstavar under namnet og det vil kanskje vekkje nyfikne. Det må verke eksotisk og framandt for ein som elles er van med alle servicesentri og lagerbyggi som dominerer landskapet frå Økern til Alnabru, og med hovudferdselsåra Trondheimsvegen som buldrar berre nokre hundre meter frå Ulven-kyrkja. Gravi gjev ein fjern smak av gamle, skoddelagde stølshus på Vestlandet som blandar seg med all støyen og eksosen.

Storleiken på gravstøtta kan symbolisere diktingi til Olav Nygard. Gravsteinen ruver ikkje større enn dei fire tunne dikt-samlingane han fekk på prent frå debuten i 1913, *Flodmaal*, til *Ved vebande* i 1923, som i år er gjevi ut på nytt i Aschehougs klassikarserie *Fugl Føniks*. Dei var lenge oversette før Claes Gill på femtitalet uttala at Nygard mæler seg med eliten av diktarar, og det vart skrive to biografiar. Sidan har Nygard hatt ein fast plass mil-lom norske klassikarar og eit diktutval har jamleg vore på bokmarknaden.

Diktspråket er slik som innskrifti på gravsteinen vanskeleg å trengje innpå, det kan so å segja vera esoterisk. Nygard var ein kræsen målmeister som leita lenge etter dei rette nemningane og dei ordi som gav klangen som høvde med diktinnhal-det. I nokre dikt evna han ikkje å nå dei høge kravi og utfallet vart deretter, men elles fann han heldige ordsamansetjingar som «fornalders flogskoddegry» (alle dømi er henta frå *Ved vebande* dersom ikkje anna er nemnt) som ikkje berre tyder urtid, men òg smakar av denne tidi. Den stramme verseformi ottava rima han ofte skrev på, kravde like eins at han var herre over språket.

Til venstre for minnelunden står det ein skulptur av ei liggjande jomfru som er bortgøymd bak ein høg hekk. Den mjåe utformingi av jomfrui – eller nymfa – er òg ein kontrast til omgjevnaden; her til

dei glatte, funksjonalistiske byggi bak hekken. Og med formene hennar er ein inne på ein sentral biletbruk hjå Nygard: det erotiske. I «No reiser kvelden seg» er natt personifisert til ei slik vakker dros:

*Med linne andardrag stig natta inn
med myrke lokkar kringum hals og kinn
og herdaduk av alvelette eimar.
Og kløkke lundar, æolsharpeklang
ris bljugt som gjenteborn or modersfang
og sviv paa lettan fot i svale heimar.*

Dei same jomfruelege rørslone har Nygard smykka den raude soli med i «I dansen». Eget i diktet dansar med solned-gangen under felelat og opplever henne som eit ekstatisk kyss når myrkret legg seg kring henne:

*Eg kreistar handa lint; ho lyfter bruner
og augo sender bjarte løyndarbod
og smilen sym i fine andlitsruner
og bøygjer hennar lippur raude smaa.
Ho andar heitt: Du trur visst at eg uner
i slike riselabbar! Ho er mjaa
og smyg ifraa; men lunden legg so lange
og mjuke skuggar, og ho let seg fange.*

Eit slikt dristig bilet leider tankane inn på det modernistiske språket til Gunnar Reiss-Andersen i diktet «Vinden» kring tretti år seinare. Her er det vinden som dansar med nyperosa, solnedgangen:

*Vinden, den blå matrosen
som kom fra den ville sjø
den ville vinrøde sjø
danset med nyperosen,
den blyge, den bleke mø.
Bød henne opp med det samme –
da alle søstrene sov,
var hun en dansende flamme,*

*stormvindens flammende rov!
Vinden fra dyopen sjø
sang hele tiden det samme – :
danse, danse og dø.*

Nygard levde isolert og hadde neppe kontakt med modernistiske diktarar. Det var truleg gjennom sitt førebilete Wergeland at han vart inspirert til slike bilet. Desse diki er samstundes døme på eit gjennom-gåande tema i Nygards poesi. Hjå Reiss-Andersen handlar det om rein diktning, rein estetikk, men det stikk djupare hjå den tuberkulosjuke Nygard. Diki inn-leider natt som anten er ein svevnens rekonesens mot sjukdomen, eller symbol på dei motstridande kjenslane ved døden. Døden som vil løye han frå smer-tone og den redselsfulle verdi. Eller døden som vil ta han bort frå dei varme sidone av livet som han enno ikkje kjenner godt nok. Kapprennet med «den kvite pesten» er soleis det som ligg til grunn i mange dikt.

Eit anna kjenneteikn i diktningi er intensiteten i skildringane. Både dødsang-sten og -lengten har han skrive om i kraftige ordlag. Forskinga har avvist at tuberkulosen kan gje sansane ei unik oppleveling av verdi, men feberridene intensiverer sterke kjenslor. Olav Nygard kunde sik-kert ha skrive under desse ordi av Olaf Bull: «Jeg må skynde mig at smede, mens livet, jorden endnu er rødglopende og lys efter min feber. For snart hærner den sig, afkjøler sig, stivner i faste gater og huse, almindelige støvede trær, den almindelig-gjør sig, jorden, før jeg faar revet løs af mine ukjente, mine enestående oplevelser med den!». Ei anna forklåring på intensitetten og på det som ligg bak utsegner som «skyv sanseportann opp med runering» og sjeli som 'let mitt auge vanke / mot sine rømder ut paa straaleveg^a er mystikaren i Nygard. I eit brev skriv han «Tidleg i min alder tok eg til aa faa noko som eg ikkje har kunna kalla anna enn syner ... Desse synene vart min livsmørg frametter, som eg beint fram levde paa, og det knytte seg i hop til eit vedunderleg fint draumeland som eg bygde trottig paa like til lestraalderen.» Det er desse synene han byggjer på i det ekstatiske diktet «Bakum». Når ein les fyrste strofa, merkar ein òg ulempa med dei kraftige ord-leggingane som eit stengsel. For moderne lesarar kan diktet synast oversett med intense bilet:

Nestmannen

Bakum lofte bivre-blaaheng
Velter æva sine baarur,
skrid med sylvskaut, kastar braaveng-
skimt, som gyllte blometaarur.
Aa mitt auge, kor du spanar!
Ut ditt straaletyrske fang!
Men den sæle syna svanar
burt i skodd paa skuggevang.

Nygard skil aldri klårt millom inspirasjonen frå synene og opplevingi av verdi etter ei sjukdomstokt. Men ein aner ei grense mellom falske og gode inntrykksbylgjor. Dei falske kan vera feberfantasiane. I «Eg andar hol i kvitan is», eit av dei beste diktia hans, veg han desse bylgjone opp mot kvarandre.

Nygards lyrikk er varierande. I dei fyrste diktsamlingane liknar han på sitt svaraste ein spelemann frå millomalderen med titlar som «Kong Satan sat paa truna» og «På helveg». Men diktet i *Ved vebande* er alle av høg kvalitet og ikkje so beiske. I innhald har han teke eit steg nærare den italienske renessanseformi ottava rima og ein shakespeareisk klassisisme. I «Eg andar hol i kvitan is» held han eit oppgjer med seg sjølv og kva som er den rette inspirasjonskjelda. Diktet er delt i to. I dei fyrste strofene møter vi diktaren i sjukstova, der han kikar ut til den storfelte naturen gjennom eit rimit vindauge. Han ynskjer seg ut til «sol og klaare» og kjenner «bylgjekambar av den gledeflauum som bryt seg songfræg gjennom hjartegrunden i bringjedjuve». Men då tvingar sjukdomen han til å bli liggjande. Det er «feberblundar som raude bylgjur gjennom sjæla braut» som «dansar yve vegg lik draug paa bylgje» og minner han om sjukelega. I andre delen kjem ei røyst inn i denne rivande striden millom inntrykk og krev ei godtaking av feberbylgjone. Ho spør etter ein uoppnåeleg heroisme:

Eit mæle vaknar liksom sus i skogen:
eg kvekk med hand paa døralaasen lagd.
Daa spør det stilt og fast: «Seg er du
mogen
fyr dagsens glede, fyr den store bragd?»
Eg stamar «Mogen, sjølv barnehugen
er skapt fyr glede - .» Eg vert nedatt tagd:
«Kann du sjaa draugedans med smil paa
munne?
Du stod nok strid, men du hev ikkje vunne.

Du rømer og vil drukne dine minne;
men dette rom skal sjaa den same strid
ein annan gong». «Men skal eg sitje inne
i draugelag mi heile livetid?»

«Til denne tunge striden du kann vinne».»
«Daa ligg eg bleik, daa drys det dogg i
lid».
«Daa ligg du bleik i smil, daa hev du bun-
de
ein krans til livesens drott; daa kann du
blunde».

Eg bøygjer hovud, tegjer, freister berre
aa lyfte hand til livd som fyr eit slag;
men avgjerdssunda ek seg nær og nærrer,
eg lyt nok velje, velje same dag.
«Du strenge bodords-berar, hels din herre
eg vel meg gløymsle framfyr draugelag.
Det lyt vel heite at eg vilde røme;
men staupe var for djupt og beiskt aa
tøme».

Han segjer altso nei til røysta. Her vel han ei «gløymsle» framfor ei helterolle som han dyrka i tidlegare dikt med utsegner som «det er sæleauk aa lide» (i *Kvæde*). Han har kome til eit meir realistisk syn på sjukdomen.

Litteratar har tidlegare tolka diktet og kva Nygard meiner med utsegni «eg vel meg gløymsle framfyr draugelag». Leif Mæhle har skrive om diktet i Norsk litterær Årbok 1966. I den pedagogiske framstellingi legg han ikkje vekt på dette omslaget i synet på sjukdomen. Mæhle ynskjer å putte eit heilskapleg bilet av diktarskapen inn i diktet. Han tolkar gløymsle som ei avvising av denne forgjengelege verdi og som ei flukt mot æva i draumelandet. Essayisten Georg Johannesen er Mæhles rake motsetning og har tolka diktet i artikkelsamlingi til Olav H. Hauges 70-årsdag. Johannesen ser på «draugelag» som eit bilet på den idealistiske lyrikktradisjonen som Nygard vil ha eit oppgjer med. Her er diktet vorte Nygards store manifest mot romantikken og han har vorte ein tendensdiktat som «dikter om å slutte å dikt i en døende diktform». Gløymsle tyder for Johannesen det han sjølv prøvde å gjera i tretti år: å fortrengje poesien.

Johannesen har til ein viss grad rett, men eg vil ikkje setja Nygard inn i ein slik politisk samanheng. Eg ser på «draugelag» som ei overdrivi dyrking av lidingi som ei skapande kraft. Det er inspirasjonen frå dei pinone sjukdomen ber med seg han vel seg gløymsle frå. Dette standpunktet har han kanskje kome til i dei åri han ikkje gav ut dikt. Det var stillstand frå *Kvæde* i 1914 til *Ved vebande* i 1923. Og frå 1915 og fem år frametter skal han ha hatt ein sterk mothug mot skriving. I desse åri kom tuberkulosen sterkare attende og han vart pårekna ulækjeleg. Det må ha

vore i ei tid då sjukdomen herja på sitt verste at han vedgjekk sin menneskelege veikskap og skreiv diktet. Og det er då han kom med den humane reaksjonen på utsegni «Gjev meir mi vise mor av lidings fred» i *Kvæde*.

Men pendelen svingar andre vegen, og andre inntrykksbylgjor tek overhand: 'draumedrykk skin der blodrus-vinen blømde'. Nygard har teke eit oppgjer og vunne seg eit forsonande syn på verdi: 'augo soningsmildt mot jorda smiler'. Men so langt som til gløymsle frå poesi og ævelengt går Nygard ikkje. Han blir verande ein mystikar. I 'Til Ijaamannen' stig han over grensa til heilagdomen, utan å tvile. No tek han imot døden utan protest. Og det er med den same erotiske skildringi frå «I dansen» han lokkar ljåmannen til seg:

Stig fram or lauvhengsløyne der du kviler
med blomeband – er det din dølne ljaa?
Det er kje staalglim – tjørnblaas rosur smi-
ler
i alle gluggar; aa eg kann nok sjaa
kor hjelpelaust du harde munndrag spiler
te lage smil – bryt taareperlur paa
i tome augneholar? Kann du tvinge
slikt gull or bleike bein og blodlaus
bringe?

Aa ver kje bljug av dine ljote lender,
av gnagelaaten i ditt turre kne;
din elsk er hjartemild, i dine hender
ber elskhugsgaavunn bod um seld og fred.

Dette diktet står sist i *Ved vebande* og fortel om det som vart endelykti til ei planlagd rekonvalesensreise til Italia. Han kom ikkje lenger enn til Austlandet. I summarhytta på Bryn breider den kvite pesten seg over han. Men det er utan dødsangst og i sengelaken fri for blodraude bylgjor Nygard dør:

Attende i ditt fang eg hovud hallar,
eg blundar av so eg kann betre sjaa,
og høyre naar i lauvsus lognt du svallar
og svevnsyng som med kvitkoll-tungur
smaa.
Aa det er sôte ungdomssliv som kallar
meg heimatt, heim der eg drog ut i fraa.
Og ringen renn i hop; i songmod hjalar
min fyrste vaar igjennom austerdalar.

No er det lite att av den landlege omgjevningen på Bryn. Sumarhytton og gardane har vike plass for drabantbyar og kontorbygg. Det svevnsyngjande lauvsuset er overdøyvd av trafikken nedfor Ulven-kyrkja.

Til s. 6

Sokrates på Voss

Av Ludv. Jerald

Ingjald Bolstad
Nuncius Siderius

Det er kome ei ny bok frå Voss. 92-åringen Ingjald Bolstad er forfattaren, og når boktittelen verkar svært lerd, so er forklaringi at dette er «fritt etter Gaileo Galilei». Då eg las ei melding um at denne boki var på beddingen, var det mest tale um ferder gjenom stjernehimmen og dei mektige rømdene som finst der. Og det er velkjent at Bolstad hev granska rømdene i eit langt liv. Men han trøystar oss med at han hadde freista skriva so folkeleg at vanlege lesarar kunde skyna det.

No er folkehøgskulestyraren og forfattaren og kåsøren Ingjald Bolstad kjend som ein lerd filosof. På Voss og andre stader hev han gjeve seg i samtalor med unge menneske, og han fekk tidleg heidersnamnet «Sokrates på Voss». Då eg på 90-årsdagen hans høyrdie ein av hans tidlegare elevar, forfattaren og kåsøren Morten Lorentzen, skildra læraren sin, skyna eg endå betre at Sokrates er eit velvalt namn til Ingjald Bolstad.

Den yvertydingi vart styrkt då eg las denne merkelege boki som er so fylt av lerdom, av livsvisdom og klår tanke. Og so er det ein fin

Frå s. 5

kja. Og oppe i minnelunden står den einslege gravi til Nygard og berre blir lagt merke til når kyrkjetenaren gjer sine årlege tilsyn. Slik står også diktasamlingi *Ved vebande* ulesi – bortsett frå dei som ser det verdt å bryne seg på «en av de rikeste i nynorsk lyrikk» som Edvard Beyer kalla diktboki i *Utsyn over norsk litteratur*.

Litteratur:

Nygard, Olav 1999: Ved vebande. Oslo: Aschehoug

Nygard, Olav 1984: Dikt i samling. Bergen: Norsk Bokredningslag

*

Beyer, Edvard 1967: Utsyn over norsk litteratur. Oslo: Cappelen

Johannesen, Georg 1978: Olav Nygard. En dikter i draugelag. I: Idar Stegane (red.): Dikt og artikler om dikt. Til Olav H. Hauge på 70-årsdagen. Oslo: Noregs Boklag

Mæhle, Leif 1966: Ved rimdekt rute. Den poetiske visjonen i Olav Nygard: «Eg andar hol i kvitan is». I: Norsk litterær årbok. Oslo: Samlaget

Greiff, Trygve 1959. Olav Nygard. Dikter og mystiker. Oslo: Gyldendal

Wandrup, Fredrik 1995: Olaf Bull og hans samtid. Oslo: Gyldendal

stilist som skriv. Han hev eit målgrunnlag frå Vossaveldet som er sjeldsynt. Han hev ikkje skjemt det grunnlaget ut med noko anna enn at han gjekk yver til a-endingar (i stadfen for i-endingar). Elles er alt fullkome, også språkleg.

I boki møter me naturelskaren som vandrar i fjell og finne, og som undrar seg, for dei små ting òg. Det finst enno folk som tek upp ein firklover når dei finn han. Bolstad gjev att visdomsord frå dei store ånder og frå kvar-dagsfilosofar. Alltid med få ord, og han kommenterer ved varsemd og med klokskap. Han hev nokre yverskrifter i den 90 sidors boki. Dei titlane segjer mykje um kva me her møter: «Å undrast», «Undring», «Å ana», «Vit og tru». Det er ei ferd gjenom stjernerørmer og gjenom den ufatteleg lange soga til verdi og menneski. Dei som levde i Steinadleren høyrdie aldri ord som *samfund, sosiologi* eller *humanitet*. Og so bør me hugsa at sivilisasjon er knytt til miljø, vilkår, styring, påverknad, tradisjon slik tidi, kulturhistoria og sekulariseringi viser. Og so veks blandingar, frifantiar, trugne slitarar, lathansar, spesialistar, ideologar, kunstnarar, raringar, diktatorar, «mc-arar», satanistar av «slik er livet». Du må vita fyrr du kan forstå, sa Gustav Indrebø, dei tala um bygdemåli på Vestlandet. Og dette gjeld for alt som hev med røynsla, kunnskap, vitskap og visdom å gjera.

Universell fornuft ligg attum naturlov, konsekvens, utvikling og evolusjon, skriv Bolstad. Evolusjonen er no komen til notidi, og det vil segja at ein 12-åring hev «svinta» seg gjenom millionar av års utvikling og historia. Det er «folkeupplysning i eit natskal», og evolusjonen er som eit ufatande eventyr og vågespel. Manneætti hev fenge fylgia med i eit Storspel, ingen veit kor lenge. Bolstad nemner nokre bolkar i utviklingsgangen, og han hev funne døri opna i Bjørnsons mektige *Salme*:

*Aere det evige forår i livet,
som alting har skabt!
Opstandelsens morgen det minste er givet,
kun former går tabt.
Slekt føder slekt,
stigende ævne den når:
art føder art:
i millioner af år.
Verd'ner forgår og opstår.*

Nokre einskilde vers og nokre fine teknningar i boki trur eg at Bolstad er meister for. Han meistrar den kunsti òg. Eit av versi hans tek eg med; det heiter «Vit og tru»:

*Du trur du ser på stjerner
på nattehimmel klåre,
men vit at du er no,
men alt du ser, har vore.*

Aslaug Høydal fortel

Aslaug Høydal:

Eg vil vera ljós - der ljós ikkje er
Setesdalsforlaget, Valle, 1999

Aslaug Høydal kjem med ei novellesamling (120 s.) i år på Setesdalsforlaget i Valle der Ånund Homme er primus motor. Me les bak på umslaget at Setesdalsforlaget «ser det som ei stor ære å verte tiltrudd å gjeve ut denne til no sist». Også bokat forfattaren som i si tid serleg gjorde seg kjend med åtak på tilhøve i skulen. Og me segjer ikkje noko på dette innkastet frå eit nytt og onnorleides forlag.

Aslaug Høydal som i alder no klev upp etter 80-talet, hev i ein stor part av skrivingi tala dei veike og veikaste si sak. Dette kjem fram i den nye boki, som minner um dei sterke bøkene ho hev sendt ut, i tendens og forteljemåte. Det er ikkje dårleg!

Samlingi inneholder 4 novellar, og den lengste heiter «Jodlaug» som òg er namnet på hovudpersonen, ungjenta i opprørsalderen med psykiske vanskar. Mori ottast for ervelege sjukdomskimar i farsætti. I «Femten år etter» vert ei femtan år gammal kjærleikssoge sett opp imot same personane i notidi. No er ikkje femtan år nokor lang tid under slike synsvinklar, og det er vanskeleg å oppdaga vokster hjå nokon av hovudpersonane på dei femtan åri. «Bestemor vil høyre livet til» tek upp stoda for dei gamle, medrekna dei gamle på aldersheimar. Dette er velhøveleg for ein bokskrivar som i si tid var talsmann for unge imot skulestell og skulebyråkrati, men det skal ikkje nektast at novella (39 s.) hadde stade vel so sterkt um skildringi kanskje var mindre einsideleg; ikkje alt er gale med offentlege aldersheimar og ikkje alle pleiarar er slike karikaturar som nokre gonger kjem til synes i novella. Kritikk av nærskyldt slag vende seg imot sumt i dei tidlege tendensbøkene til Høydal um skulen, men det er nok vedvarande so at den som vil vekkja, må taka sterkt i. Siste novella heiter «Hikst i notti», og ho hev eit heilt anna emne. Unge er med i ei syrgjeleg bilulukka der alkoholen er ein av faktorane. Ei dagnær skildring der tap av liv skapar pinefulle sjellelege sår, truleg ulækjande.

Um dei «løysingane» Aslaug Høydal sumtid let oss ana i bakgrunnen, kanskje ikkje alltid yvertyder alle, er det ei tankevekkjande og velskrivi bok ho legg fram. I målvegen er Aslaug Høydal god som tidlegare.

Jostein Krokvik

Kristninga av Europa

Av K. E. Steffens

*Richard Fletcher:
The Conversion of Europe:
from Paganism to Christianity
371-1386*
Fontana Press, London 1998

Overgangen frå heidenskap til kristendom er ein av dei mest storfelte og viktige tillburdar i soga om vår verdsdel, dette «neset av Asia» som det hev vore kalla. Emnet er stort og kjeldene altfor ofte magre og vanskelege å tolka, og me hev mangla ei samla, veldokumentert framstelling, for få historikarar hev den kompetansen og det modet som trengst der som ein skal makta ei slik oppgåve. Den engelske historikaren Richard Fletcher hev både den kunnskapen og det modet som trengst, og dessutan skriv han med uvanelig medrivande brennhug og kraft som gjer denne boka til eit meisterverk.

Bodet i Matteus 28.19 om å spreida evangeliet til alle folk i verda vart i fyrstninga tolka tront: «verda» var alt som høyrd Romarriket til, og det var i byane i dette riket ein fyrst og fremst fann folk med åndeleg hunger som denne kristosentriske jødiske sekta kunne stetta. Sidan Jesu atterkome let venta på seg og brotet med jødedomen vart definitivt, voks ein sjølvstendig religion fram og vart både statsreligion og einaste tillatne i siste luten av 300-talet. Då *pax romana* braut saman i vest, ervaude den kristne kyrkja mykje av dei ordningane og den autoriteten som hadde hørt romarstaten til, og for makthavarane i dei nye suksesjonsstatane fekk den kristne guden ei makt og ein prestisje som ingen variant av germansk, slavisk og baltisk religion kunne tevla med. Men det vil ikkje segja at kristendomen kom til «duka bord»; der var motstand, og etterslag og vonbrot og martyrdom, og ikkje lite tvang og valdsverk høyrer òg med til soga. I striden for å vinna massane utanfor byar og tettstader spela kraftfulle og brennhuga misjonærar hovudrolla, og ikkje minst måtte dei kunna tevla med heidendomen når det galdt «overnaturlege» krefter og ovringar.

Fleire av dei fremste misjonærane kom frå Irland der klostertilskipnaden fekk umåteleg mykje å segja. Men Fletcher avviser tanken om ei serskild «keltisk kyrkje» som skilde seg ut frå den romerske (s. 92). Det irske presteskapet var lojale andsynes Roma og paven, men i klostera kunne eit rikt åndsliv falda seg ut som

kombinert med misjoneringe trong sette djupe og varande merke på kontinentet. Tyske historikarar hev nytta nemninga *Adelskirche* om fruktene av dette strevet, og Fletcher sannar at ordet høver godt om den kyrkjelege organisasjonen som slo rot og spreidde seg i Frankia og vidare og som bygde på eit nært samarbeid millom misjonærar og verdslege makthavarar. Denne «adelskyrkja» var rådande i Vest-Europa frå det 7. til det 11. hundreåret. «The directing elites in the barbarian kingdoms were prepared to divert colossal, staggering resources into the service of new spiritual needs», skriv Fletcher (s. 155), og han legg til at talet på kloster og dei materielle resursane dei vart utstyrde med er heilt utrulege, men likevel veldokumenterte fakta.

Fletcher ser til å meistra emnet sitt like godt når det gjeld Aust-Europa og dei folka som tala slaviske mål. Her vart det innfløkt tevling med politiske overtonar millom den tyske og den bysantinske kyrkja, men Fletcher greider med fast klårleik ut omstende og krefter, og serleg forvitnlegg er det å lesa om det skilsetjande språklege arbeidet til dei to brørne Methodius og Kyrillos. Fletcher skriv at «The greatest achievement of the brothers and their successors was the creation of a Christian literature in the Old Church Slavonic for the Slavs and Bulgars» (s. 363). Før Kyrillos døydde i 869, hadde dei millom anna syrt omsetjing av liturgien og dei fire evangelia. (Tyskarane var ikkje prinsipielt imot folkemål, men hevda at der var berre tri tillatne språk til bruk i gudstjenesta: hebraisk, gresk og latin.) Elles er det både aktuelt og opplysande å sjå kor klårt og skarpt Fletcher dømer den trøngene til nasjonalisme som hev merkt og skipla so mykje av sogeskrivinga hjå dei slaviske folka (s. 332f).

I kapitlet «Scandinavians Abroad and at Home» fører ein fyrst eit klårt og velskipa oversyn over kristninga av skandinavane i Irland, Skottland, England, Normandi, Russland, Island og Grønland. Fletcher stiller seg spyrvjande til kjelder som gjev inntrykk av at vikingane var fiendslege andsynes kristendomen i seg sjølv: åtak på og raning av kloster er helst å samanlikna med bankran i dag. Hovdingane trong edelt metall for å løna hermannene sine, og slikt var det ofte flust av i klostera. Fletcher legg vekt på at kristninga av skandinavar både ute og hei-

me i merkeleg liten grad var ei fylgje av plan og misjon. I det store og heile ser det ut til at religionsskiftet skjedde ved *assimilasjon*, men sjølv sagt hjelpt av at kongar som Harald Blåtand og Olav Trygvason tok ved og meir eller mindre hardhendt gjekk i brodden for den nye trua. Det er elles godt å verta mint om slikt som at store luter av Austlandet etter gamalt og på heilt naurleg vis vart rekna for dansk territorium (s. 406) og at dei som stridde imot og sigra over kong Olav på Stiklestad rekna seg for like kristne som Olav og flokken hans (s. 412).

Mindre assimilasjon og meir veld og krig, motstand og oppreist ser me i kristninga av dei slaviske folkegruppene som det er vanleg å kalla vendarar. Denne kristninga vart ei «germanisering», og Fletchers oppsummering (s. 450) gjer det klårt at det her dreiar seg om eit tolleg myrktyr kappittel i kristninga av Europa.

Sterk motstand var det òg i det baltiske området, og den tyske *Drang nach Osten* tok form av reine krosstog for å omvenda heidningane: «The pagan peoples of the eastern Baltic perceived in Christianity a threat to all they held most dear. They resisted stubbornly» (s. 501). Storhertugdømet Litauen var likevel heidensk heilt fram til 1385, då landet kom i union med Polen og kristendomen vart offisielt vedteken og innført i den romersk-katolske forma.

Med det kan ein segja at kristninga av Europa var fullført, men i det siste kapitlet i boka dryfter Fletcher på sers forvitnlegg og tankevekkjande vis kor røynleg og djup denne omvendinga frå heidendom til kristendom eigenleg var. Mange, både reformatorar og sume historikarar, hev meint at folk flest ikkje vart skikkeleg kristna før me kjem fram til reformasjonen og motreformasjonen, medan andre hev peikt på kor sterkt og frodig den folkelege religiøsitet falda seg ut i millomalderen. (Det var nett om dette dei to norske professorane Edvard Bull og Fredrik Paasche var usamde.) Fletcher tek kloke atterhald, men hans personlege syn er at kristninga av Europa ikkje berre galdt form og yte, men røtte seg og vart til røyndom og substans òg, eit standpunkt denne meldaren heilt og fullt er samd med honom i.

Om Olav Brekke, Per Sivle og Henrik Krohn

Av Johannes Gjerdåker

Stykket nedanfor er dei siste delene av «Nokre Minne frå ei Austlandsferd» av Olav Brekke og stod prenta i *Fraa By og Bygd IV*, 1871, som Vestmannalaget gav ut og Henrik Krohn styrde. Olav Brekke var fødd i 1846 på Brekke, grannegarden til Stalheim og Sivle i Vossestrand. Foreldra til Olav var bondfolk, og han var eldste sonen. Olav tok over garden, men gjekk i ungdomen på Voss høyere Almenskole eit år og året etter tok han eksamen ved Voss lærerskole. Etter det var han i ti år lærar i heimegrenda og vidare i Vossestrand.

Olav Brekke var fosterbror til den elleve år yngre Per Sivle (1857–1904). Då han var to år gammal, miste Per Sivle mor si, og dei fire første åra etter budde Per hjå skyldfolk på Hylland i Nærøydalen og på Fyre, Vossestrand. Far hans, Eirik Sivle, dreiv fehandel og var så mykje på ferd, både austan- og vestanfjells, at han ikkje kunne ta seg av sonen sjølv. Då Per skulle byrja i skulen, førde Eirik Sivle han til Brekke, der han vart oppfostra gjennom alle skuleåra, og dei siste åra hadde han fosterbroren Olav Brekke til lærar.

Huslyden på Brekke var ein god heim for Per, og han tala i seinare år med varme om fosterforeldra og om Olav Brekke.

I tidleg ungdom kom Olav i kontakt med Vestmannalaget, og serleg med Henrik Krohn. Alt frå elevåra på Vossevangen var han målmann, og seinare arbeidde han for målsaka så lenge han levde. Brekke var i flere valbolkar ordførar i Vossestrand herad, og han

Per Sivle, måla av Thoralf Gjesdal

var i 30 år fylkesskuleformann i Hordaland fylke. Tidlegare enn i grannebygdene vart nynorsk styringsmål i Vossestrand; det er mykje Olav Brekke å takka.

I 1871 tok Jakob Sverdrup til med Sogndal folkehøgskule i Sogndal. Dit flytte òg Henrik Krohn frå Bergen då han kjøpte garden Stedje. Olav Brekke var gripen av folkehøgskuletanken, som ein ser av stykket han skreiv i *Fraa By og Bygd*, og han rådde no sterkt Per Sivle til å verta elev på folkehøgskulen i Sogndal. Som kjent frå Bjarte Birkeland sin Sivle-biografi, drog òg Per Sivle til denne skulen og fekk sterke og varande impulsar der. I Sogndal vart Per kjend med Henrik Krohn, og han var dreng på Stedje sumaren etter. Krohn gjorde med sin idealisme og brennande hug mykje til at Sivle vart målmann, no han var 15 år gammal.

Olav Brekke kjøpte tidleg etter 1900 eit bruk på garden Løn, Vossestrand, og flytte dit med kone og born. Han heldt fram med politiske gjeremål i heradsstyre og fylkesstyre til høg alder; han døydde i 1922.

Nokre Minne frå ei Austlandsferd

Av Olav Brekke

Henrik Krohn

Eg nøytte Tidi so best som eg kunde eit par Dagar, kom meg inn i Stortingshuset, i Musearne og Teatret med, men at skriva um desse Ting vil no inkje eg våga meg til. Ein Dagen hadde eg meg upp å ein høg Bakke, som ligg nordum Byen, for eg hadde hug til at sjå vel utsyn Staden. Upp å riset sat dar ein Kar på ein Benk med ei stor Bok millom hendum. Dat var nokot ved Mannen, som dreiv meg til at helsa på honom og ynskja: «signe Kvila». Han helsade vinlegt attor og meinte, at eg laut vera frå Sogn, på Målet mitt. «Dat var no inkje langt av Leides gjettet», svarade eg, og dermed kom me i Godsnakk. Eg fekk vita, at han var ifrå Bergen og låg ved Høgskulen og studera Teologi. Namnet hans kann eg også nemna, for eg veit inkje annat en berre godt at segja um honom. Han heitte Kristen Rolfsen og var meg til Beine og Bate på mange Måtar, medan eg var i Hovudstaden. Han baud meg no fyrst heim til Husa; Heimen hans låg i Bakken tett nedanfyre. Han var no Målmann òg, som du vel mest kann gjeta deg til, for andre hava inkje dat Godlaget med

ein av mine Sambygdingar. Han leet likavel falla nokre kvasse Lastord på ein halv skjemteleg Måte um at me Vesser og dei næmaste Grannarne våre ero myket late i Målsaki, me som hava so godt Mål, medan dei her austpå, dar Målet er heller skakkoyrt, stræva trottugt med at koma i rette Faret. Dat er fulla altfor sant til Skam fyre oss, men han Ivar skal no venteleg endå sjå dan Verknaden etter Gjerdi si, at også me koma med, og dat på Karavis. Dat skal no vel snart vera Ende på dan range Synsmåten, som Lærarar og Storfolk hava potat inn i Ålmugen, um at Bondemålet er eit ringt Skarvamål og uhøvelegt til fagna Bruk. Eg kjem i Hug Guten, som vardt beden fortelja nokot av Bibelsaga på Vossamålet sitt og som bad so fint, at han i minsto laut få bruka Danskemålet til dei Ordi, som Gud sjølv sagde. Slikt skal no vel inkje ofta henda her etter Dags, takkad vere han Ivar Aasen.

Etter eg var komen i lag med honom Rolfsen, fekk eg mangt sjå og høyra, som eg visst elles inkje hadde fengt godt av. Han fylgte meg til Oscarshall, dan ovfa-

gre vetele Kongsbustaden ute på Ladegardsøy, med sin fine heimegjorde Husbunad; med dei framifrå velgjorde Målarstykke og Tidemand, Gude og andre hæve norske Kunstmenn; med dan makalause Utsyni uppe frå Torntaket, og dan yndelege Hagen i kring. Han førde meg også i Lag med ymse gilde Målmenner. Dat hadde spurst, at Rolfsen hadde fiskat upp ein Seminarist frå Voss, som heilt fram var Bonde, og honom hadde Målmannsflokkens Gaman av at sjå. Dei gjorde liksom Åra på Bondeguten og stemnde saman til Lag fyre hans Skuld. Soleides ein Dag uppe hjå Student Klæbo frå Nordland. Eg skal inkje so snøgt gløyma dat Laget med Skåltalarne og alle dei andfulle Ordi, som eg dar fekk høyra. Dat var meg mest som ein fager Draum med all dan Godviljen og Vinskapen og Hjartevarmnen, som eg dar fekk røyna. Eg kann også takka Rolfsen fyre, at eg kom med i eit Møte i Dat norske Samlaget, og at eg fekk vera med i Studentarsamfundet og høyra på dat fyrste merkelege Fyredraget hans Kristoffer Brun. Dan Kvelden fekk eg også vera med ein liten Flokk Studentar, som etterpå Fyredraget samnадest i eit mindre Rom kring honom Bjørnson, formannen. Her fekk eg også høyra denne Karen fortelja ymist av sine Barndomsminne og korleides han lagde ut sin Tydning av Folkelivet og kvat Voner han hadde til, at vårt Folk no skulde reisast uppatter. Han hadde mykit, um inkje meste Voni til oss Fjordbuar, sagde han. Du ser, eg fekk vera i Lag med fagna Folk, og dat kann eg altsaman takka Målsaki og Målmenner fyre, som hava slik Gleda av at gjera vel mot oss Bønder, og som gjera dat på ein slik Måte, at du greidt kann kjenna, at dat er dei, som tykkjast hava største Fagnaden av Samhavandet. Andre Storfolk kunna også vera blide og tye, men dat vil gjerna hava dat Laget med deim, kor som er, at ein kjänner seg nokot forkugat i Samværet. Men i Lag med Målmennom er dat som du var i Lag med Sambygdingar, berre at du kann læra so mykje meir av deim, som dat også ventande kann vera. Men glade må me Landsfolk vera, at Upplysningi no er komi til at taka sitt Fotfeste på heimeleg Grunn, at dan studerande Ungdomen kjänner seg eitt med Folket og elskar dei Åttermerke, som høyra Folket til.

Ein av dei sidste Dagarne, som eg var i Hovudstaden, var eg med Målmennerne upp å ein Hovde, som ligg i Nordvest fyre Byen. Nokot vænare en

Utsyni frå denne Staden finst dat inkje i vårt fagre Land, etter som eg trur. Heile Byen og både tvau Akersgjeldi lågo so augberre fyre oss, at me mest kunde telja kvart Huset; og so dan fagre Fjorden utetter. Heruppe ved Gamanhuset hans Konsul Hefty måtte vera ein høveleg Bustad fyre Målarar og Diktatar meinte eg. Hefty og Son hans, som våro daruppe dan Dagen, fylgde meg upp å øvste Riset med Landkort og Kikart, og daruppe ser ein radt inn på Sylvhjelmen til Gaustod, mest ut til Mynnet på Fjorden og so heile dan fagre Maridalen. Då me våro ned på Stødlen komme etter, vardt dat haldet som ei Veitsla med Skåltalar fyre Målsaki, fyre Vestmennene, og mangt annat i same Stilen, og Song og Hurra leet dat attåt, so dat glumde i Skogen. Dar bad dei meg telja andre Vesser, som kunde sjå seg Syn til dess, at taka seg ei Ferd til Hovudstaden, dei totte Mun i at hava reidelege Fjellbønder imillom seg. Å ja, hadde mine Sambygdingar so sant nokot litet betre Vit, en dei hava, so leet dei seg inkje eggja two Gonger; men dessverre venda dei inkje Hugen sin stort ut um Heimebøen. Dei aula til dessa altformyket som Mauren berre kring si eigi Tuva, og hava litet Syn både fyre Målsaks og andre store Tankar.

Fyrr eg foar frå Hovudstaden, førde Rolfsen meg til Kristoffer Brun, og då eg hadde fenget samtala nokot litet med honom um Skulen og fenget Rettleidingar um kvat Bøker eg helst skulde lesa og sumt annat, strauk eg av Stad, med takksamt Hjarta mot deim, som hadde synt meg so myken Velvilje og hjelpt meg til, at Ferdi til Hovudstaden vardt meg både til Lærdom og til Gaman. Dat var, totte eg, liksom lagt ei ny Kraft inn i Bringa mi, lagt ny Nøring til Hjartevarmen ved Samværet med desse Hjartafolki og ved alt dat, som eg hadde seet, høyrt og røynt. Eg vonar, at dat inkje skal vera spilt, alt dat, som Uppeheldet i Hovudstaden lagde ned i Hugen min. Når eg undantek, at eg inkje fekk sjå elder tala med honom Aasmund Vinje, som var sjuk vorden, so lagade alt seg so myket betre og huglegare en eg nokot Sinn kunde drøymt um. Berre nokre År herfyre, so vilde dat no slett inkje voret tenkjande, at ein reideleg Fjellbonde hadde fenget slikt Mottak i Kristiania.

Um Heimferdi mi vil eg berre fortelja, at eg foar um Eidsvoll og Litlahamar til dan gilde Gudbrandsdalens, dar Brun og Janson hava Skulen deira. Eg hadde no talat med honom Brun um

Skulen og Skipnaden og Lærevisi dar, og etter dat som eg attåt høyrdie frå Folk i Dalen gav alt meg dan Tru, at soframt me hadde ein slik Skule i kvart større Bygdarlag, so skulde me her i Noreg snøgt sjå «Håkons Tid igjen», berre med dan Skilnad, som høver med Tid og Livsvilkor no. Gudbrandsdalen kann vera fegen av denne Skulen, so som dat også er greide Merke på, at Folket er. Dette Bygdarlaget skal med Hjelp av denne Skulen må henda verda eit av dei fremste i Landet og koma til at gjeva Tonen til dat andelege og nationale Livet på Landsbygdom. Han Brun sagde sjølv dei Ordi, at tjuge År heretter skal Gudbrandsdalen vera ei andeleg Magt. Han studde Voni si til Folksens naturlege Givnad og Skaplynde, men vonlege også til Trui på si eigi Gjerning. Austlandet med sitt Kaksestell treng sårt um ein slik Skule med slike Lærarar, som kunna få ut humane elder folkelege Grunnsetningar i Ungdomen. Dat er på høg Tid, at dan stygge nedervde Synsmåten, som kjem fram i Livet på Austlandet, verd motarbeidt. I eit Folkesamlag, dar dei endå brukta Svipa på Tenarom og Husmennom, turva dei ein annan Upplysning um Livsens Krav en dei hava havt til dessa. Dat vardt meg fortalt um ein Kakse austpå, som var komen i Ulag med Arbeidsfolket, at han hentade Bibelen og las upp eit Stykke av honom um, at ein er pliktig at lyda sine Yvermenner, og darpå so tok han Svipa og dengde Folket. Slik Styggedom skal Skulen i Sel med dei folkelege, hjartevarme Lærararne hjelpa munarlegt til at øydeleggja. Giv no, at me snart måtte få ein av same Slaget her på Voss. Um me inkje beint arta oss so som Austmannen gjerer og vyrda meir um Mannsretten fyre kvar einskild Menneskja, so trenga me likavel også her til ei høgre Livssyn i mange Måtar, en me no mannjamt hava. Me turva letta upp Augat vårt, so at me inkje berre sjå vårt eget Matstræv, men også koma til at glytta utanfyre Garden og Heimbygdi. Dat vil vera til stor Hjelp på denne Vegen, um Folk kunde sjå seg Syn til at taka seg ei liti Ferd utanfyre si eigi Bygd. Detta var dat, som rann meg i Hugen, då eg yver Lomsfjelli og Sogn var komen heimatter til mi eigi Bygd og mitt eget Bygdarfolk.

(Utdrag frå *Fraa By og Bygd IV*, 1871)

Sagt:

Barneblått

Brettar seg ut gjer Erik Solheim òg, meir eller mindre medvite. I god marknadsliberalistisk ånd brettar han også ut sine nærmeste partifellarar på ein illojal og tåpeleg måte. At karakteristikkane hans seier meir om Erk Solheim enn om dei han skildra, har han kanskje ikkje tenkt over. Det er noko visst barneblått over alle hans sprell. Visjonane hans om at vi i framtida skal velje mellom personar i staden for partiprogram, er populisme på sitt verste. Med eller utan kledeskifte og sjarmørglis trur eg knapt han var blitt vald på trynfaktoren.

Marie Louise Widnes i Dag og Tid

Urbanisme

Tilhengjarane til Vålerenga ropar bønder til alle som ikkje kjem frå Oslo, det er ikkje positivt meint. Nynorsk vert stadig kalla grautmål osb. Dette er urbanisme. Urbanismen er med på å gjera nynorsk og idealia me står for mindre populære.

Ingvild Aursøy Måseide, bladstyrar i Motmæle

I namnet å mangfaldet

Det finst folk som tener enorme pengar på at me kjøper stendig nye klede, meir brus, fleire blad, meir musikk. For å auka profitten endå meir er dei nøydde til å få samkjøyd oss, einsretta oss. Dei urbanistiske idealia definerer kva som er godt og dårleg, gamaldags og moderne for oss. Dit draumane går, fylgjer pengeflaumen etter. Om me alle har same hugmåla, vert det lettare å planleggja marknadsføring og produktlansering. Det er, som nemnt, på tide å stogga urbanismen. Lova bryr oss ikkje, men stogg han i namnet å mangfaldet.

Magnus Bernhardsen i Motmæle

Utan innhald

Dersom me skal lata Norsk språkråd og nynorsknormi sigla sin eigen sjø, ottast eg at det til slutt vert einast sjølv nynorsknamnet me gøymer oss attum; ein nynorsk utan røynelegt innhald.

Klaus Johan G. Myrvoll i Motmæle

I hugen til folk

Det er i hugen til folk me hev von um å vinna framgang, ikkje gjenom lovbooki. Og sume tider kjem me ikkje utanum sivil ulydnad andsynes ein stat som enno held seg med ei grunnlov skrivi på dansk.

Håvard Tangen i Motmæle

Grepa bokrekkejje um målarkunst

Av Arne Horge

Thomas W. Gaehtgens, Uwe Fleckner:
HISTORIENMALEREI 388 s. med
20 bilættatgevingar i svart/kvit
Dietrich Reimer Verlag, Berlin

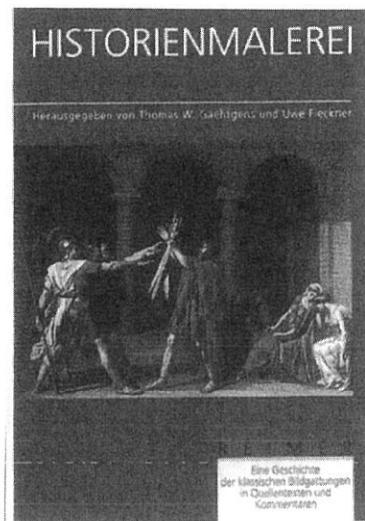
Det tyske forlaget Reimer har nett no i oktober 1999 avslutta ei bokrekkejje um dei fem akademiske bilætslagi: Sogebilæte, portrett, genre (folkelivsbilæte), landskapsbilæte og stilleben (livause ting), eit band for kvart bilætslag.

Dette er ikkje bøker til å sitja og blaide i for å hygge seg og sjå på kjende målarstykkje frå mange land, det er berre nokre få bilæte i kvar bok, for teksti er det viktigaste. Bøkene tek fyre seg framvoksteren av og grensegangen for dei frå den frie målarkunsten steig fram under den italienske renessansen og fram til den gamle verdsetjingi og inndelingi av målarstykkje gjekk i uppløysing kring siste århundradskifte. Og etter nokre titals sidor i kvar bok med utgreiding um emnet skrive i dagen i dag, inneheld resten av bøkene kjeltekster som kastar ljós yver dei tilhøví som dei fem sidone av målarkunsten laut leva under i ein tidfolk på fleire hundrad år.

Kjeldetekstne er attgjevne på originaalspråket og umsette til tysk når dei er på eit anna mål, og med stutt kommentar attåt. Etter mi mening har Reimer stelt til ei både spanande og lærerik bokrekkejje for den som måtte vera huga til å setja seg betre inn i målarkunsten gjennom tidene, og inkje minst kunne døme um kunstverk ut frå den tidi dei var skapte i.

Eg har hatt stunder til gå på nøgje gjennom fyrste boki i rekka, ho um sogebilæte, «Historienmalerei». I den kunsthistoriske gjenomgangen på 70-80 sidor vert mest alle bokmennene som det seinare vert henta kjeldeskrifter frå, sette inn i ein historisk samanheng. Det er 43 av dei, frå Leon Battista Alberti (1404-1472) til Cornelius Gurlitt (1850-1938). Og sjølv sagt er det berre karar, det finst ikkje eit einaste kjeldeskrift etter ei kvinne i boki, og truleg kan korkje forlaget eller utgjevarane lastast for det. Her er tekster henta frå Leonardo da Vinci, Gabriele Paleotti, Nicolas Poussin, Denis Diderot og Jacob Burckhardt for å ha nemnt nokre.

Me som har røter i det gamle Danmark-Noreg kan med foyitne lesa kva hollendaren Karel van Mander

(1548- 1606) meiner um sogebilætet. Det går ei linje frå Karel van Mander og til Kjøbenhavn ved at sonesonen med same namnet vart hoffmålar hjå Kristian 4. Gamle Mander skreiv på hollandsk, må vita, og mange i boki skriv på italiensk, og inkje noko av dette rår denne meldaren med, men lell tykkjer eg det er rett å taka originaalspråket med, engelsk går bra og fransk so måteleg, og dei tyske umsetjingane er klåre utan uturvande bruk av tunge setningar og mengder av fagord. Bruken av originaalspråket gjev større truverde. Men har verkeleg ikkje Aust-Europa, Polen til dømes, hatt noko å segja for det europeiske sogebilætet?

Mange av kjeldeskrivarane er framfå skribentar. – «Det er med målarstykkje som med mat og musikk, umskifte og nytt gjer godt ved det at gamalt og tilvandt lyt vike, og slik kan åndi gledja seg ved det fullkomne og umsnudde som i målarkunsten ytrar seg ved rikdom og mangfelde», skreiv italienaren Albert i 1436.

Historiekildring vart heller snart rekna for det aller gjævste bilætslaget. Kunstnaren skulde skildre menneske som ved kroppshaldning og rørlor var lekk i ei takande hending gjerne for lengje sidan. Det kravde ikkje berre ein gåverik målar, han laut òg vera kunnspapsrik og dimed høgt heva yver handverkarstanden. – At Eilif Peterssen i 1873 drog til München for å verta historiemålar, var sanneleg å setja seg eit høgt mål. Det skjønar eg betre no, etter det eg har lese i «Historienmalerei». (3.11.1999).

Eit lettare tonespråk

Av Eigil Lehmann

Vestmannen er det einaste bladet eg veit um, som hev teke inn alle innlegg frå meg. I emne der eg kjem med uvanlege eller lite kjende tankar, der ser eg ikkje anna enn at stykki mine elles gjeng frå bladstyraren og – bums – i papirkorgi. Det er berre so, og ikkje noko å grunna på. Men med dette er eg glad at eg enno kann koma her og sleppa inn med det som ligg meg på hjarta.

Dei tankarne eg hev gjort meg um mål og rettskriving er vel kjende, og det er ikkje dei um å gjera no. Men det er eit anna emne som eg hev brunne for i mykje yver ein mannsalder, og det er noteskriving – eit tonespråk som er lettare enn det vanlege (det med fem notelinor). Det krev so mykje attåtlæring, til å skyna og bruka det, at det hev skrämt mange av, utigjenom tidi. Eg kom for

lenge sidan etter at grunnen var at dette skriftverket ikkje gav noko fullstendigt bilæte av den tonerekka me kann sjå klåraste uppsett på piano og orgel, den med svarte og kvite tangentar. Eg fann ut at um eg sette tonerekka med svarte strik for svarte tangentar og heldt dei kvite millrommi av for kvite tangentar, so var det råd å lesa av tonarne på papiret so ein straks kjende dei att frå klaviaturet (tangentrekkja). Då var det råd å taka seg fram til dei rette tangentarne utan nokor som helst upplæring, like lett som å lesa i ei bok, og mykje lettare. Det kravde fleire notelinor, 7 for høgre og 8 for vinstre hand. Dei svarte tangentene er uppsette i flokkar på skiftevis two og tri, og med rom til 2 kvite tangentar millom kvar flokk, altso 2-3-2 for høgre og 3-2-3 for vinstre hand. Det ser slik ut:

Ein fyremun her er og at eit notequivalenter kann tyda ein ting, og at «kryss» og «b» og uppløysingsmerke fell ut. Noteskrifti er heilt eintydig. I eit lag der eg syner dette fram, der er eg van med å segja «er det nokon her som aldi hev teke i eit piano?», og um nokon melder seg, so segjer eg «du er den rette. Eg lovar deg at du no straks skal kunna taka notarne upp frå bladet». Dei som vågar seg til – det er slett ikkje alle som gjerer det – dei får uppliva som ei fyrstegongs-upplysing å «spela frå bladet».

Eg kallar denne noteskrifti for «notasjon D», for o-punktet i systemet vert då den kvite tangenten millom two notequivalenter midt på pianoet um lag, det er *D-tonen i tonerekka*. Oktav til høgre for midten merker eg av med H (H1 H2 H3), og til vinstre med V (V1 V2 V3). Same tonen kjem likt att i alle tonehøgder, som ein C alltid til vinstre nedanfor two svarte. Notequivalenter for svarte skriv eg skrått, for kvite flatt eller rundt. Elles brukar eg vanlege noteteikn. Dette notequivkret er brukande til allslags musikk.

Me lyst vinna sanningi

Ein tingar segjer dette:

Skal det norske målet yverleva, lyst me vinna sanningi, berre det norsk-røtte målet lyst nemnast NORSK. Bokmålet vil klara seg i eit hundraddår til. Det vil ikkje det norske målet gjera utan den skuv det norske namnet vil gjeva. Høgnorsk vil vonleg ein gong verta ålmement i Noreg. Til dess lyst det vera saltet som held målet i live. Det sanne, skinande merket vil kveikja tenkjan-de ungdomar, ja, eldre med.

Å krevja det reine norske namnet vil nok kjennast som eit spark i leggebeinet å sume. Men å krevja noko mindre, vil ikkje gagna det norske målet.

Eg ser fram til kvar nummer av Vestmannen!

Håvard Tangen fær skri-

varplassen i Norsk

Måldyrkingslag (Akademi for det Norske Målet)

Formannen i Norsk Måldyrkingslag (Akademi for det Norske Målet), Magnus Robberstad, fortel at lagsstyret hev tilsett stud. philol, Håvard Tangen (23) til skrivar i Norsk Måldyrkingslag frå år 2000. Håvard Tangen stadfester til Vestmannen at han hev teke ved lagsskrivarvplassen.

Håvard Tangen kjem frå Andebu i Vestfold. Han bur i Oslo og er formann i Høgnorskringen, med i styret i Norsk Målungsdom, i Ivar Aasen-sambandet og i Sandefjord og Sandar Mållag, og han er ein drivande bladstyrar for Høgnorsknytt. Han kann skriva og tala framifrå høgnorsk og er meister for talrike og rettleidningsstykke um mål og målbruk.

Lagsskrivarumbodet og kassastryrarumbodet i Norsk Måldyrkingslag vert no kløyvt. Til kassastryrar tilsette styret lektor Asbjørn Roaldset. Roaldset, Osbornmann frå Tingvoll på Nordmøre, er lagsmann i Norsk Måldyrkingslag og er frå fyrr velkjend millom målfolk og måldyrkingslagsfolk.

JOL

Lengtande, fatig, eg sårføtt kjem
frå øydemarksvandringa lange,
går mot ei stjerna frå Betlehem,
som lyser i kveld over vange.

Her vil eg stille bøya kne,
prøva på barnleg vis å be:

Mitt gull og min myrra er ingen ting
for han som med allmakt kan ráde.
Men såra i hjarta som synda sting
er offer for han som gjev nåde.
Ingen eg veit på denne jord
utan vår Frelsar rik og stor
som kan oss frelsa frå våde.

Her kring på heia med gras og lyng
den hyrding let sauene kvila.
Englar sin lovesong om gleda syng.
Himlen til jorda får smila.
Gud vil med hugnad syndig mann
løysa frå harde syndeband,
trøysta ei sjel som vil tvila.

Herre Mesias eg lovar deg,
du Frelsar for jorderiks ætter.
Vis du oss nådens trygge veg
som går gjennom mørkaste netter.
Alt som er synd i hjarta mitt,
ta du det bort med ordet dit!
Gjev meg av himmeriks retter!

Ragnvald Hidle

Ein time hjå Ivar Aasen

Av Johannes Arneson

I 1891 var eg nokre månader i Oslo, skulle lesa, men det vart litt av kvart. Det laga seg så at eg fekk helsa på Ivar Aasen. Den gongen var han 78 år gamal og såg eldre ut enn dei fleste 78-åringar no for tida.

Eg var beden til kvelds ein stad og fekk til borddame ei staut lærarinne. «Kvifor lydest du ikkje om Ivar Aasen?» spurde ho, «det måtte vera hyggeleg om det kom ein student som var målstrevar, det er nei-men ikkje så mange av dei. No sit han der og er så ring til beins av podagra at det gjer vondt å feta seg på slette stovegolvet.»

«Går ingen til han?»

«Professor Blix og stipendiat Ross er innom av og til og sit ei stund, og ein hende gong einkvan annan kjenningen. Men vitskapsmenn er dei trottugaste folka i verda, så det kan ikkje verta så jamt. Før slapp endåtig tiggjarar inn. Men for ei tid sidan låg han lenge sjuk og var svært ned-for. Så kom det ein og bad om pengar, og Aasen var veik og ville ha ro og gav ingen ting. Då skapte mannen seg galen og skräemde mest livet av gamlingen, og mor mi, som han bur hjå, laut henta folk til å kasta ut bråkmakaren. Sidan ville ikkje Aasen me skulle sleppa framande inn».

«Då han låg sjuk og tok til å besna», sa ho, «var eg jamt inne og las høgt for han, og eg laut telja pengane han hadde ligjande heime».

I den tida kjende han seg ulukkeleg, han låg der «heimlaus», frendelaus - og lika på leiken illa. Han skulle ha gifta seg, sa han, så han hadde fått eigen heim og nokon han kunne kalla sine. Og så gret han.

Eg freista trøysta han med at det var mange som var svært glade i Ivar Aasen, og framom alt at han hadde slikt eit ovstort livsverk bak seg.

- Å, det er ikkje stort å tala om, svara han.

- Men dei gilde songane Dykkar då, heile Symra-bundelen, det er noko gjævt for heile det norske folket, det!

- Å, det er berre for nokre få einfoldige sjeler, meinte han. Og så gret han att.

«Korleis er det med han no?»

«Han tykkjer nok han har det stussleg, men kom ein dag klokka fire! Då har han sove middag, eg skal fylgia deg inn».

Eg møtte lærarinna i trappa. Ho fylgte meg inn. Det tok til å skymast, så eg såg ikkje godt, men i kråa til venstre skimta eg ein sjeselong med bord framføre, og ved fotenden stod Ivar Aasen og knytte att

snorene i slåbroken sin, noko som gjekk heller seint.

«Dette er ein student som gjerne vil helsa på Dykk», sa ho og namngav meg.

Eg høyrdie ikkje noko svar på det.

«Ja», sa eg, og tok opp att det same.

Det let litevettia i han, kva det no var, eg gissa på «å takk». Men no hadde hjelparen min halde lovnaden sin, og eg stod der åleine.

På det vesle bordet framfor sjeselongen stod eit stearinljos og ei fyrtikkjkjøskje. Han tok til å pusla med det, kveikte ljuset, flytte staken eit par gonger og gav seg god tid.

Midt på golvet stod eit rundt bord med ein slumpr bøker og nokre blad på og ei skål med pipegreier. Lengst inne mellom dei to glasa stod eit større og firkanta bord med endå fleire bøker.

«Eg toler ikkje det sterke lampeljuset, eg lyt nøya meg med stearinljos», sa han endeleg. Dermed tok han staken i eine handa og rusla bort til rundbordet og sette ljuset frå seg der.

Dei brune augo hans var små og plirande. Måne hadde han nok, men elles ikkje så verst med hår, og det hadde vore heilt svart, såg det ut til. No var det gråsprentg. Slåbroken var gamal og sliten, reint blank nede på bringa og på høgre omleden. Ein kunne tru han ofte turka vesaldropen på erma. Han hadde ikkje kragety på, og halslinninga på lerretskjorta var ikkje att-knappa, og ho vanta knapp.

Der stod me. Eg hadde venta han ville spørja meg om eitkvart, men han gat ikkje ordet, berre tukla med ljuset, endå det brann alt det orka. Så var det ikkje anna råd enn at eg laut til.

Eg bad om orsaking for at eg uroa, men eg ville så gjerne helsa på han, sa eg.

«Ja takk», svara han då. Og så vart det togn att. Enn om eg kom inn på bygdemål og grammatikk.

«Eg har vore huslærar to år på ei øy nord i Romsdalen», sa eg, «og der høyrdie eg dei enno nytta dativbøyning i namnorda både i eintal og fleirtal. Dei sa kniven, men gjere det med kniva».

«Ja», sa han.

«Og dei sa, med knivå», sa eg.

«Det gjer dei», sa han.

«Eg visste ikkje før då at dativen lever i mange strok av landet».

«Jau då, det gjer han», sa han.

«På latinskulen høyrdie me ikkje om det korkje i norsk eller i gamalnorsktime. Det var på bygda i Romsdalen eg lærde

det. Det kom ein lekpreikar frå Sunnmøre til Aukra der eg var. Han brukte dativforma så fint når han tala seg varmt. «Du mann», sa han ein gong, «du som sit der på benkja dine, du kan syngje ‘ti salmebo-kjine dine, du kan lese ‘ti bibela dine - -».

«Ja, lese ‘ti bibela dine, heiter det», sa han.

Eg hermde ein stubb eg hadde hørt der i bygda. Det var messe og «de tre siste års konfirmanter» stod framme på kyrkje-golvet til overhøyring. Presten spurde både ungdomen på golvet og kallane ‘ti stolå når dei hine stod fast. Så var det eit spørsmål ingen kunne svara på, ikkje eingong han Ola, som var så gløgg og munnrapp. Han var ein djerv hovedsmann på torskefisket, og plassen hans var ved styrevolen. Då ingen kunne svara, sa pressten: «Men kan ikkje du Ola seie det, du som sit fremst ‘ti stola og attast ‘ti båta og alltid er stôrst ‘ti orå!»

«Ja», sa Aasen, «attast ‘ti båta og stor ‘ti orå».

No kvikna han til i mælet og såg ut til å ville seja meir. Dermed huka han seg ned på stolen, for å få betre tak liksom, enn når han stod på dei ringe beina sine. Eg sette meg òg, og no var det han som var «stôrst ‘ti orå».

Han tala langsamt og greitt utan trivling etter orda. Røysta var ljós. Tonelaget var ikkje særmerkt sunnmørsk, heller ikkje austlandsk, eg vil helst kalla det dialektfritt.

Det undra meg med det same at han tala bokmål. Det gjorde han alltid, høyrdie eg sidan. Blix, Ross og andre gjorde det same.

No sat han der på «stola sine» og var komen inn på eit kjært emne. Det bar laust om dativformer i germanske mål, og han kom inn på gamle rotord som var gått ut or dansken og dermed ut av bokmålet vårt, men som enno var levande i norsk folke-mål og svensk. Han kom inn på tysk, og henta døme frå Goethe-vers og svinta innom gotisk og angelsaksisk.

Men så vart det togn. Eg såg på klokka. Jamen hadde eg vore der ein stiv klokketime, så det var best at gubben fekk eit langt friminutt. Eg reiste meg og sa farvel. Eg såg han aldri meir. Fem år etter slokna han.

Frå boki År eg minnest - menn eg møtte. Noregs Boklag 1961. Arild Harildstad prentebudde utdraget.

DOLLSTEINHOLA på Sandsøy

Eit minne frå ei visitasferd på Sunnmøre 1923

I 1923 var Hognestad på Sunnmøre på visitasferd, og då var han ein tur ned i Dollsteinhola på Sandsøy. Skildringi hans frå denne turen stod i 1924 i Norvegia Sacra, «det heilage Noreg», årboki som professor Oluf Kolsrud grunnla i 1921 «til kunnskap um den norske kyrkja i fortid og samtid». Mange vil venteleg ha glede av å lesa dette stykket som Gudmund Harildstad sende oss kopi av.

Jostein Krokvik

I Sande prestegjeld på vestsida av Sandsøy er det ei merkeleg hola som gjeng inn i fjellet, først på skrå nedetter og so nokolunde horisontalt heile 180 meter inn. Det er den namngjetne Dollsteinhola. Ein mann som hadde vore der inne, fortalte at han hadde sett namni på biskopane Pontoppidan og Neumann skrivne på fjellveggen med krit, og eg meinte at det ikkje vilde vera uhøveleg um den noverande bjørgvinbisp òg gjekk inn.

Det var den 13. august me kravla upp fjellsida til inngangen, eit eit lag på 18 personar, og av deim var 14 personar med inn i hola, soleis både prosten og forrettande sokneprest. Føraren var Sigvald Baade, son til Fredrik Baade som i si tid hadde ført biskop Birkeland inn i hola. Me trong tri-fire timer

til å koma inn og ut. Snart var gangen so trong at me laut kjupa, snart laut me upp og ned yver store steinar, og stundomvida hola seg ut til velduge kyrkjekvelvar. Serleg ein stad kunde me ikkje sjå upp i taket kor mykje me lyste med ljós og elektriske lampor.

Eit stykke innanfor denne katedralenvida hola seg etter ut til eit mindre kapell, og då var me komne til botnen og laut stogga. Me sløkte alle ljós ei stund og gav oss yver til den uhuglede kjensla av å stå i kolmyrker djupt inne i fjellet. So kveikte me ljosi att, og det vart skrive ei melding um fjerdi vår og datum og alle namn, og papiret vart nedlagt der so trygt som råd var. Eg kom til å tenkja på dei gamle kristne som laut halda gudstenesta i katakombane um dei skulde få fred. Ut frå denne stemning messa eg Fadervår på latin med tone frå Missale Romanum, og eg sagde nokre ord um skillen millom fyrr og no.

Den gongen laut tenarane i kyrkja röma for folket inn i den myrke hola. No var repräsentantar for folket førarar inn i den myrke hola og gav studnad til fjerdi med sine sterke armar. Gjev det alltid må vera so i vår norske kyrkja, at dei som tener med ord og sakrament må kjenna at folket er med ogso i tronge og myrke tider.

Sidan song me «Gud signe vårt dyre fedraland» djupt inne i Noregs hjarta, og tok so på utvegen att. Der fjellveggen var slett nok, freista me skriva namni våre med årstal attåt. Me lyste alle stader etter andre namn, men namni Pontoppidan og Neumann kunde me ikkje finna. Derimot såg me Sigvald og Einar Skavlan med årstalet 1861 attåt, og mange mindre kjende namn både frå eldre og nyare tid.

Då me kraup og gjekk ut att, var det godt me hadde ariadnetråd, so me ikkje gjekk oss vill i dei krokute gangane. Underleg kjært var det å sjå dagsljoset att, og endå lufti slett ikkje var ufrisk inne i hola, var det godt å få anda under open og solfylt himmel. Me song «Deilig er jorden», præktig er Guds himmel», og den kjende songen fekk nytt innhald for oss.

Heile turen hadde vore strid, so ein av deim som var med, sagde at slikt gjer ein ikkje meir enn ein gong i livet. Eg for min part var lemster og lembroten i lang tid etterpå, men eg tregga ikkje på fjerdi; ho kjem til å vera eit ugløyande minne.

25. april 1924

Peter Hognestad

Skuleborn i grenseland

Av Arne Horge

Litauen, den synste av dei tri baltiske statane, har mindretal buande hjå alle grannane sine, i Latvia, i Kviterussland, i Polen og i Kaliningrad-enklaven som høyrer til Russland. På lag 2300 litauiske born går no i haust skular i grannelandi med litauisk til undervisningsmål. — «I Latvia og Kaliningrad gjeng det etter måten greidt», segjer Remigijus Motuzas som fylgjer med desse mindretali for den litauiske regjeringi, «men i Polen og Kviterussland har det vore sumt å uroe seg yver».

I motsetnad til i Kviterussland, Kaliningrad og Latvia er det Polen den polske staten som løner skulelærarar åt det litauiske mindretalet. Men løyvingane til litauiske skular har minka stygt Polen, og grunnskuletilboden har vorte trongare i haust. Eit vondt varsel er det at i den litauiske vidaregåande skulen i grensebyen Punsk med 80 % tauisk folkesetnad, er det no opna for polskpråklege klassar. Innbyggjarane er redde for at det kan dra med seg at foreldremøte o.l. berre vert halde på polsk. Det gledelege i Polen, i fylge Motuzas, er at ein annan litauisk vidaregåande skule er opna att etter å ha

vore stengd sidan like etter fyrste verdskrigen.

Til grannelandi utanum Polen sender Litauen kring 120 lærarar som får løn frå heimlandet. Og i Kviterussland har den litauiske staten kosta byggjingu av two ungdomsskular som deretter vart gjevne åt det litauiske grannelaget. På den eine av desse skulane vilde styremaktene truga inn kviterussiske klassar i haust utan å ha nokon avtale med dei litauiskspråklege eigarane. Då det vart samråding, snudde dei kviterussiske styremaktene um. Remigijus Motuzas ser ikkje burt frå at årsaki til denne hendingi, kan vera at den kviterussiske opposisjonspolitikaren Semion Sjaretski no bur i Litauen, og at sume kviterussiske samskipnader Litauen styd Sjaretski.

Av di han ottast å verta fengsla, reiste Semion Sjaretski til Litauen i sumardagen etter at den upphavlege presidenttdi til Aleksandr Lukasjenko var ute den 20. juli. Lukasjenko vart vald til president i Kviterussland i 1994 for ein femårsfolk, men i 1996 uppløyste han nasjonalforsamlingi og stelte til ei folkerøysting som lengda styringstidi hans til 2001. Få land

utanum Russland godkjenner denne folkerøystingi. Semion Sjaretski var president i den uppløyste nasjonalforsamlingi, og vert av vestlege land, Litauen erekna, haldden for det lovlege statsyverhovudet i Kviterussland etter 20. juli. Den 27. august samla delar av den kviterussiske opposisjonen seg formelt um Semion Sjaretski til millombels president.

Av dei baltiske statane er det Litauen som har stande seg best med Kviterussland. Eg trur difor det kan vera tvilsamt um Remigijus Motuzas kan ha rett i at det var ein hemnfreistnad på litauiske skuleborn i Kviterussland på grunn av Semion Sjaretski. Litauiske styremakter gav dertil Sjaretski ei venleg, men lågmælt mottaking. Og ein lyt koma i hug at det bur mest Kviterussarar i Litauen. Borni deira skal vel ogso ha undervisning? Og ein kvart million polakkar bur det der! Truleg er det ikkje heilt lett å vera skulegjente og skulegut i eit mindretal same kva for ei side ein bur på av den litauiske grensa. (26.september 1999).

Um tussar og troll i norsk poesi

Av Kai Hunstadbråten

Me hev nok ikkje lenger nokon lyrikar som i fullt ålvor set seg ned og skriv dikt um nissar og hulder og andre haugfolk. Dette kjem av at desse fantasiskapnade ne ikkje lenger hev nokon plass i folketru.

Diktingi, anten det no er poesi eller prosa, vil alltid vera merkt av det som lever i folketru i samtid. Difor er det vel heller ikkje noko som gjev eit so klårt bilæte av skiftande livssyn som diktingi. Her kann me sjå utviklingi av tru og tan kar gjennom tidene.

Ser me litt attende på norsk lyrikk, treng me ikkje gå so langt fyrr me finn at tussar og troll og alle dei andre underjordiske skapnadene hadde ein stor plass. I bøkene til t.d. Wergeland, Welhaven, Garborg, Edvard Storm, Petter Dass, Jonas Lie og mange fleire yr det reint av nissar, tussar, troll og underjordsfolk. Folketru og folkefantasi var upptekne av alle desse maktene ikring oss, anten me såg dei eller ikkje. Merkelege ting i naturen, som det var vandt å finna nokor forklåring på, skreiv seg frå dei underjordiske.

Det var alltid eit visst fråstand mellom dei underjordiske og menneski; dei høyrd til i kvar si verd og kunde difor ikkje leva saman på vanleg vis. Dei underjordiske var på ein måte representantar for myrkemaktene. Det var berre ved hjelp av blankt stål og gudsord at menneske kunde rá med dei. Me dei kunde liksom ikkje heilt skilja lag heller. Dei underjordiske fylgte med menneski alle stader. Nissen t.d. var so å segja med i det daglege livet på bondegarden. Han hadde slikt eit godt hjartelag for dyri og såg alltid etter at dei fekk nok mat. Var det ein bonde som var knipen med mat til hesten eller dei andre dyri, so var nissen der med ein gong og gav dei meir høy etter at bonden var ute or fjøset. Men han vilde gjerne ha noko ekstra sjølv òg, og fekk han det som han vilde, kunde han vera blid og hyggjeleg, slik Garborg skildrar honom i diktet «Kvelding» or Haugtussa:

Veslemøy
vondlar høy
i den myrke lôda.
Nisselått
kvisar smått,
tuftekall seg likar godt,
når buskap fær si føda.

*Gamal kar
han er i gard,
strenget han all ting aktar.
Fylgde blid
frå fyrste tid
med i både strev og strid,
og helst han fjøset vaktar.*

*Difor og
veit han fjåg
kva han hev i vente.
Gråe-kropp,
Raude-topp
kvar den kveld sin mjølkekopp
fær av snilde gjente.*

Det var vel og bra so lenge du var til vens med nissen, men dersom du kom til å gjera noko han ikkje lika, då kunde det gå reint gale. Sume gonger vart det so umogleg å vera der for folki at dei måtte flytta frå garden. Men heller ikkje det var nokon utveg alltid, for nissen kunde vera med på lasset:

*Og mannen vilde fra nissen flytte,
men reisen blev ham til ingen nytte,
for høyt fra vognlassen nissen lo:
jeg tror vi flytter i dag vi to!*

Dei underjordiske skapnadene hadde ulike namn, og litt skilnad var det på dei. Huldri heldt seg helst på fjelleteller i skogen. Ho visste seg stundom for mannsfolk som låg åleine på sætri eller i skogen. Ho var eit vent kvinnfolk. Når dei unge huldregentone vilde ha seg ein ektemann, freista dei få seg eit menneske, ein frå denne verdi. Då kunde ho sitja i all sin stas ved eit fjellvatn, eller ho kom inn i bui til mannen medan han låg der åleine. Då kunde ho dåra han med song og spel:

*Statt upp, statt upp, sjå attende,
høyr sylvstrengejin kå døm læt.
Sjå ei hulder som du brenne,
so tå lysna åt deg græt.
Mange veit eg på deg snika.
lat meg bli di gjente.
Ingor som deg bære lika
ha du bo å vente.*

Dette skreiv Edvard Storm. Og det hende nok at guten hugla henne og fylgte etter henne inn i huldreheimen. Men eit slikt ekteskap vart jamnast ulukkeleg, for han

talmast av lengt etter å koma attende til folket sitt. Men fekk guten sjå rova hen na fyrr det var for seint, prøvde han nok å koma seg ifrå henne. Men det var ikkje lett. Greidde han å segja fram noko av Fadervår eller kasta stål yver henne, var han berga.

Huldra var um lag like stor som eit menneske. Men haugfolket var mindre. Dei hadde eigne gardar og eigen buskap, ja, dei kunde jamvel ha eigen prest. Når folket flutte heim frå sætri um hausten, flutte haugfolket inn med sine dyr, og då var det viktig at folk ikkje vart verande der lenger enn dei skulde. Dei måtte heller ikkje koma der for tidleg um våren eller sumaren, fyrr haugfolket hadde flutt ut.

Sume meiner at det var huldri som flutte inn på sætri òg, slik Edvard Storm segjer her:

*Farvel hulder som der budde,
flytt må du ti sæle inn,
vinters tid er ilt å liggja
ute bå for ver og vind.*

Garborg fortel i Haugtussa um Helge Håland, som var på vegen heim frå byen og vart «trylt». Han tykte med eitt han var komen inn i ei onnor verd:

*Det var som fjelli dei
hadde flutt seg,
det var som leidene hadde snutt seg
og jord var vatn, og vatn var jord,
og hav var fjellgard,
og sud var nord.*

Han kjem til ein huldregard, der alt gli mar av gull og stas. Han skulde eigenleg berre innum og spryja etter vegen, men han vart so hugteken av alt han såg der, og so gløynde han seg burt. Og dotteri i huset var venare enn nokor gjenta han hadde sett fyrr:

*So tidt han tyrster,
so kjem med krusi
den vene dotteri der i huset.
Slik dros i verdi han aldri såg,
reint som ei hildring det um ho låg.*

*Han ser på gjenta
som han vil dåna,
ho smiler til han so han kan bråna.*

Til s. 15

*Den gamle nikkar og segjer då:
«Um du ho likar, du kan ho få.»*

Og Helge slo til og fekk gjenta og garden, og det var halde brudlaup den same kvelden. Men då dei skulde gå til sengs, fekk han sjå huldrerova. Han kasta slirekniven yver henne, og då vart det svart og burte alt i hop.

Folk som ferdast i skog og mark kunde aldri kjenna seg trygge, for dei kunde verda bergtekne. Best dei gjekk der, kunde det opna seg ein port i berget, og dei vart tekne inn, anten lura inn eller truga inn. I dei kjende folkevisone um Liti Kjersti og Margit Hjukse hev me døme på både måtane. Margit vart narra inn i berget, men Liti Kjersti vart truga.

Det var ein sundag Margit skulde til kyrkja, og ho gjekk på ein fjellstig. Der møtte ho bergekongen. Han sette fram ein forgylt stol og baud henne å sitja:

*So skjenkte han i
av den klåraste vin.
– Tidi fell meg longe.
«Du take dette hornet
og drikk stolt Marit mi.»
– Det er eg som ber sorgi
so tronge.*

Og Margit drakk denne trylledrikken som skulde hjelpe henne til å gløyma det livet ho hadde levt til då. Ho vart verande i berget og fødde «søner og døtter tri». Men ho makta ikkje heilt å gløyma. Stundom tykte ho at ho høyrd kyrkjeklokke heime i Bø.

Margit kom aldri attende. Men då ho var død, kom bergekongen til presten i Bø og spurde um ho kunde verda gravlagd ved kyrkja der, og at kyrkjeklokke måtte ringja yver kista hennar. Men presten kunde ikkje gå med på det. Når ho først hadde gjeve seg inn i berget, fekk ho også vera der.

Den gamle telemarkskona som ein gong song visa for M. B. Landstad, var heilt viss på at det hadde gjenge for seg nett slik det vert fortalt i visa. Det fanst ikkje tvil i hennar sjel um det.

Welhaven fortel um den musikalske Harald frå Reine at han vart bergeteken då han var ti år gammal. Men so vart kyrkjeklokke tekne med innyver fjellet, og då fann dei han att:

*På mosedekt sten
satt Harald den lille,
med gigen til kinnet lagt,*

*og trådte takt og veblev å spille
til mengden førte ham bort med magt.*

Etter dette vart han noko av ein raring som drog ikring og spela til dans der høvet baud seg:

*Og derfor samles på Tyrstrand
de jublende skarer nu,
og holder dennegang gulvet i stand,
det brister ei lett itu.
På gården der går ingen til sengs
fra kveld og til hanegal.
Harald fra Reine raster ei lenge,
han vandrer fra dal til dal.*

I motsetnad til fleire av desse underjordiske skapnadene var trollt eller risen, og gygra, kona hans, uhorveleg store, med lange nasar og tri, seks eller ni hovud. Men dei kunde også gjera seg små når det trøngst. Det var berre ein ting dei ikkje tolde, og det var solskin. Fekk dei um det so berre ein solstråle på seg, so sprakk dei.

I diktet «Dyre Vaa» fortel Welhaven um eit slikt troll eller ein rise som på jolekvelden skulde på friing til Glomshaugmøyane. Då han kom til Totakvatnet, ropa han til Dyre Vaa at han måtte koma med båten og ro han yver:

*Og Dyre gikk ned til Totakvann
og løste sin båt behendigt,
men da han kom ned til den annen
strand,
det ropte ham an ubenddig:
«Hvem er det som pusler i tjernet nu?»
«Det er Dyre Vaa – enn du,
der rusler i ure og myre,
så mørkt som det er?» spurte Dyre.*

Risen fortalte kva slag ærend han var ute i og bad Dyre ro honom yver Totak. Jau, Dyre skulde gjera gjera det, men då laut risen gjera seg mindre og lettare, for båten var skral og trollt uhorveleg tungt. Risen gjorde seg då so liten som ein dverg til dei var komne yver vatnet. Men Dyre kom til å tenkja på at det vilde vera morosamt å ha eit prov på kor stor risen var, når han skulde fortelja dette til vener. Og han fekk provet. Risen la att ein finger av votten sin, og den mælte ei tunne korn:

*Det var en vantefinger av ull
der lå under Dyres tofte.
Med fire skjepper den måltes full,
og Dyre har målt den ofte.*

Fossegrimen heldt til i fossar, og nykken var i vatn. Fossegrimen var ein meisterspelemann, og han lærde gjerne frå seg kunsten, men då kravde han noko til vederlag, ein knoke eller eit kjøtlår. Welhaven fortel korleis det kunde ganga for seg:

*Møllergutten satt ved kvernhuset
under Haukeliens fjeld,
og han hørte der i elvesuset
hallingslåtten fra det dype veld.
Fossegrimen sine strenger rørte,
skummet sprang og hvirvlede dertil.*

*Ingen uten Møllergutten hørte
hvordan elven gikk med strengespill.
Og han kunde siden med sin bu
stryke Fossegrimens dans.
Aldrig før i hytte og på tue
var der hørt så gjævt et spill som hans.*

Jau, det måtte vera noko til liv ute i norsk natur i gamal tid, når dei song og spela frå haug og hei og foss. Det hev vorte meir stilt, men og meir stusseleg. Alle desse underjordiske er burte. Eller er dei kann henda ikkje det? Det er vel berre slik at me ikkje kann sjå dei lenger. Dei hev vorte usynlege for oss, av di me notidsmenneske hev mist evna til å få auga på dei.

Gulaprisen til Endre Lilletvedt

Nils-Aksel D. Mjøs fortel at Endre Lilletvedt i Bygdanytt, Ytre Arna, fekk Gulaprisen 1999. Prisen er eit minne um den legendariske målavisa Gula Tidend som gjekk inn sumaren 1996. Domsnemnd for prisen er dei tri siste bladstyrarane i Gula, Svein Tore Havre, Gunnar Wiederstrøm og Thomas Skålnes

Østfoldmålpisen til Per Thorvald Larsen

Etter Norsk Tidend gav Østfold Mållag Østfoldmålpisen til Per Thorvald Larsen då laget hadde 10-årshøgtid i 1999. Per Thorvald Larsen var fyrste leidaren i Østfold Mållag, og han hev vore leidar i 7 år. Han hev vore ei drivkraft m.a. med bokutgjeving og boksal.

Daginn hinn stóri

Hvór stundar eg ettir
pá daginn hinn stóri
að blanda mí røyst
í dað mektiga kórið
sum stendur for himmilins Gud

dar sterki serafar
med harpurna sína
for kongsstólinn hvítklæddi
standa og skína
og syngja hass ærissong út

og lovsonginn bárar
med veldi líkt havið
sum brýtur mótt strendurna inn —

Men Herrinn, sum høyrir
pá daginn hinn stóri
hver minsti og veikasti
tóni í kórið —
eg veit hann vil og
høyra minn!

Egil Lehmann (24.12.1963)

Nye bøker på Setesdalsforlaget

Aslaug Høydal: *Eg vil vera ljós - der ljós ikkje er.* Noveller.
 Olaus Høydal: *Tussane i Tårenut.* Spanande ill. barnebok.
 Sigbjørn Heie: *Samling 99.* Poesi og prosa gjennom førti år.
 Arne Torvik: *Ein ny dag.* Dikt.
Setesdalsforlaget, 4747 Valle, tlf. 379 37 097, faks 379 37 098
 e-post: setesdalsforlaget@online.no

Tilskrifter

Vestmannen

Bladstyrar Jostein Krokvik

6143 Fiskåbygd

Telefon 70 02 14 29

Vestmannalaget

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarken 14, 5163 Laksevåg

Telefon 55 34 33 77

Ivar Aasen-sambandet

Formann Dag Hagen Berg
v/Høgnorskringen
Grensa 8, 0159 Oslo

Vestlandske Mållag

Formann Lars Bjarne Marøy
Eliasmarki 14, 5163 Laksevåg
Telefon 55 34 33 77

Norrønalaget Bragr

Formann Lars Bjarne Marøy
Tilskrift som Vestlandske Mållag

Norsk Bladmannahalag

Formann Lars Bjarne Marøy
Som Vestlandske Mållag

Norsk Bokreidingslag

Postbok 684, 5001 Bergen
Telefon 55 31 66 29

Høgnorskringen

ved Håvard Tangen
Grensa 8, 0159 Oslo

Telefon 22 33 68 10

Norsk Målungdom

Øvre Slottsg. 5, 0157 Oslo
Telefon 2216155 / nmu @ nynorsk.no

Noregs Mållag

Kirkegata 32, 0105 Oslo

Telefon 22 47 71 00 / Faks 22 47 71 01

Ivar Aasen-sambandet

Ivar Aasen-sambandet er landssamskipnad åt vestmennene og høgnorskrørsla. Sambandet arbeider for målupplysning, måldyrking og målreising. Sambandet krev fulle rettar for nynorsk i Noreg, og krev i nynorsk full jamstelling for i-målet som Ivar Aasen valde.

Sambandet hev ei sergjerning i norsk målrørsla; både lag og ein-skildpersonar kann vera med. Skriv deg inn!

Årspengar for beinveges innmelde kr. 50,-

Årspengar til kassastyraren:

Aasen-sambandet v/Kolbein Totland, Totlandsy. 370, 5050

Nestun. Telefon 55 10 02 48-

Formann: Dag Hagen Berg,
v/Høgnorskringen, Grensa 8, 0159
Oslo.

Postgiro 0814 20 27 209

Den franske revolusjonen i perspektiv

Av Eyvind Andreas Dalseth, mag art.

Med åri hev eg kome til å tenkja på den franske revolusjonen som upphavet til mykje ilt i europeisk historie.

Den franske revolusjonen er eit paradi me på samfunnsutviklingi. Han byrja som ein fredeleg opposisjon mot maktmisbruk i namnet til einevaldsfyrsten, utvikla seg først til eit demokratisk upprør, vart so til terror og anarki og vart til sist avløyst av despoten Napoleon. Heile utviklinga er eit døme på det Platon og Aristoteles skil-dra som uppløysingi av monarkiet og yvergangen i den demokratiske samfunnsordninga til anarki og despotti.

Den avgjerande hendinga i revolusjonen var mordet på statsyverhovudet, kongen, den 21. januar 1795. Revolusjonen fekk blodskyld. Det var i seg sjølv heilag-brot, for kongens person var heilag. Med det miste Frankrike sitt statsyverhovud. Heile soga til Europa vart endra med det.

Men kanskje endå viktigare enn denne régicide (kongedrap) var den umformingi av personumgrepet som kom med den franske revolusjonen. Fyre revolusjonen var personen ein del og lem av ein organisk-hierarkisk heilskap. Kvar og ein hadde sin status i stendene, lovene og familiene. Med den franske revolusjonen kom individualismen: personen vart til eit atomisert individ, utan organisk binding til noko.

Denne individualismen ber i seg kimen til anarki. I fransk politikk sidan revolusjonen hev det alltid vore ein tendens til anarki, og den franske konstitusjonen er enno ikkje ferdig. Det er stendig ein forfatningsdebatt i Frankrike.

Den italienske historiefilosofen

Giambattista Vico sa at alle konstitusjonar tenderar mot monarki, samfunnet må ha autoritet. Heile den europeiske historia etter revolusjonen kan sjåast som ei sôkjing etter ein kristen monark. Det tykkjesta ufråkomeleg at ein mann hev makti i samfunnet anten han no kallast keisar, konge eller president.

Eg vil hevda at Noreg vart betre styrt under eineveldet 1660-1814 enn tidlegare, det var i seg sjølv ein fransk idé.

Frankrike miste hegemoniet i Europa med revolusjonen. Frankrike hev ikkje vore seg sjølv sidan den tid. Det er framleis eit uroleg land, politisk sett. Eg er komen til å verdsetja dei franske tradisjonalistane Louis Bonald, de Maistre og Lamennais som sunne kritikarar av revolusjonen, og tilhengjarar av «l'ancien régime». Og tyskaren Friedrich von Gentz som var rådgjevaren til Metternich. Yver deim alle tårnar den konservative Edmund Burke seg med «Reflections on the French Revolution», konservatismens bibel.

Den smålåtne Lunde

Ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, Handskriftsamlinga, er det nokre brev frå og til Sigwart Lunde. I brev frå Petter Magnus Vikhammer og Jørgen Hagen til Lunde kring 1904 går det fram at Lunde på den tida var bladstyrar i Heimatt, det handskrivne bladet til Bondeungdomslaget i Oslo.

Fra Jørgen Hagen er det m.a. eit brevkort dagsett 27.8.1904 med tilskrifta: Sigv. Lunde, Kaffistova, Øvre Slottsgate 29 II, Oslo. Både Vikhammer og Hagen sende tilfang til bladet Heimatt.

Det er to brev frå Sigwart Lunde. Den 15.12.1915 skreiv Lunde til Arne Garborg og takka for stykket «Forsvara oss sjølve – eller forsvara andre». Underskrive «Med høgvyrdnad S. Lunde, Bækkelaget.»

I Handskriftsamlinga er det elles eit udaterd brev frå Lunde til Olav Midttun. I brevet fortel Lunde at han sender tilfang om landsmålsdiktarane Løland, Mortensson, Seland, Sivle og Olav Hurum. Lunde fortel elles at han bar fram helsing frå Vestmannalaget ved gravferda åt Per Sivle (sep. 1904). Brevet til Midttun er underskrive: «Helsing frå L.»

Torleiv Hannaas gjev i Norsk Aarbok 1922 att eit brev frå Jan Prahl til S. Lunde (frå 1915). Hannaas omtalar S. Lunde som «ein ung kaupmann i Oslo».

Så er spørsmålet: Kven var S. Lunde? Namnet er ikkje å finne i bøkene om Vestmannalaget og Bondeungdomslaget i Oslo. Det kan synast som S. Lunde var ein smålåten man på eigne vegner.

Eg har vore i samband med Gravlundsstyret i Oslo, men har ikkje funne nokon Sigwart Lunde som høver. Har lestar opplysningar om den norskspråklynte S. Lunde, er eg takksam.

Gudmund Harildstad

Pb 9243 Grønland, 0134 OSLO
Tlf 22 19 02 11
Faks 22 19 61 10
epost:
tinging@nynorskantikvariat.no
Kontortid: onsdag

Høgnorskringen

Høgnorskringen er ein landsdekkjande ring som vil reisa nynorsk i sitt «beste lag» (Aasen). I høgnorsknamnet ligg programmet. Open for alle som er samde i grunntanken. Ringen er med i Ivar Aasen-sambandet. Årspengar kr 50,-.

Skriv til:

Høgnorskringen

Grensa 8

0159 Oslo

Telefon 22 33 68 10

Postgiro 0803. 4591343

DAG OG TID

Lyser opp i målmørkret!

Ring oss i dag og ting avis til spesialpris;
199 kroner for eit halvt år!
Telefon: 22 33 00 97

Dag og Tid

Pilestredet 8, 0180 OSLO

Tlf. 22 33 00 97 – Faks 22 41 42 10 – E-post: bladstova@dagogtid.no

Skodespelar skreiv si eigi livssoga

Fredrikke Nielsen: *MINNEN*
*Minnen från min barndom och
mina första ungdomsår*
Novus Forlag, Oslo

Dette er den lange titelen på ein sjølvbiografi som er komen på svensk og som Det norske språk og litteraturselskap og institusjonen Fritt Ord hev gjeve tilskot til.

Det er gode grunnar for den stønaden. For dermed fekk me soga um ei stor skodespelarinna, ei av dei store i Norden. I denne boki, som ho skreiv på svensk, synte ho òg at ho var ein god forteljar. Det er ei levande livsskildring ho gjev, men skildringi sluttar ved fyllte 20 år.

Ho skreiv ogso resten av si sjeldsynte livssoga; men andre delen av manuskriptet kom burt, i 1912 eller 1913 vart det brent. Det hadde kome i hendene på ein av etterkomarane, og han meiner at det ikkje burde verta bok. Fredrikke Nielsen var nemleg fødd utanfor ekteskap og voks upp i små kår. Mori var tenesgjenta Anna Grønhoug som seinare vart gift Rognved. Til eit apotek i Bergen kom ein ung dansk farmasøyten av prestestadt, Ulrik Christian Rostrup. Dei møttest på apoteket, og då farmasøyten fekk vita at det var barn i vente, drog han frå Bergen og til USA der han dreiv apotek. Anna drog til Tysvær og fødde dotteri Fredrikke, som hadde sine første år i Tysvær og so i Bergen.

Ho skildrar levande sine første 20 år, og boki er supplert med opplysningar av forfattaren litteraturprofessoren Harald Noreng. Han skildrar den store skodeapela-rinna som fekk krevjande og store rollor i stykke av Ibsen og Bjørnson, og han fortel at når hennar livssoga – den um dei 20 første åri – no er komi i bok, so er det misjonæren og forfattaren frå Bergen, professor dr.philos. Willy Heggøy, å takka. Han «fann» det svenske manuskriptet, og difor hev Harald Noreng tileigna boki til Willy Heggøy.

Og det er Fredrikke som fortel um far sin, han uppsøkte henne i Bergen, og han bad mor hennar um tilgjeving. Dotteri var vitne til ei forsoning. Og ho hev skrive ei 20 års soga um eit forvitneleg liv.

Nielsen-namnet fekk ho då ho i 1556 gifte seg med Bergens-skodespelaren Harald Nielsen. Ho var då 19 år, og sjølvasten Henrik Ibsen skriv songen til brudlau-pet deira. Ho var velkjend både for sin ven-leik og sitt skodespelartalent. Og i boki dokumenterar ho at ho kunde skriva.

Ludv. Jerdal

Livsminne av Jan Pasek (1630-1701)

Av Arne Horge

I 1862 måla Józef Brandt eit bilæte av den polske herføraren Stefan Czarniecki (1599-1665) ridande på ein grannbeint livleg araberhest med høgt hovud. Czarniecki sit trygt og heimevant i salen, stor og svartskjeggut, kaut, rå, uvyrden og hard. Han jaga svenskane ut or Polen og han tvinga Russland til fred, og under honom gjekk polakkane saman med brandenburgarar og austerríkarar i 1658 til åtak på svenskane i Jylland for å hjelpe Frederik 3. og Danmark-Noreg mot Carl Gustav. Sjølv tok Stefan Czarniecki og mennene hans seg av den store danske øyi Als millom Fyn og Sørjylland. Men danskane klaga på at hjel-pesmennene bar seg vel so ille åt som svenskane hadde gjort.

For meg er bilætet av Stefan Czarniecki samstundes eit bilæte av den polske diktaren *Jan Pasek* (1630-1701) som eg elles aldri hev sett noko bilæte av. Han var soldat i Moldavia og i Russland, og han fylgte med Stefan Szarniecki til Danmark. Etter fleire år i utlegg kom Jan Pasek heim til godset sitt og tok upp eit ikkje uvanelig liv for ein polsk adelsmann på den tidi. Han sende kornavlingi si til Gdansk, laga leven i adelsforsamlingar, førde saker for retten, kjekla, slost på turre nevar og hadde fyllekular med gode vene. Han kunde vera tankelaust hardhjarta, og han fortel truskuldigt um korleis han

utnytta bøndene sine på det grovaste. Kristentru hans var berre utvortes, og hæn-na var utan ende. Sjølv på slagmarki tok han seg stunder til å glytta etter den feitaste og rikaste bojaren han kunde få ram på og rane. På vegner av seg sjølv og sitt eige folk var han ein skrytepave. Tankane til Jan Pasek var ein trosahaug av ovtru, klassesfordomar, religiøst trøngsyn og einfelte meininger um andre menneske.

Like fullt var han ein trufast våpenbror og ein gladverug kar som vona godt og såg ljost på livet, og han var ein stor forteljar i godt lag. Og for ettertidi hadde han evne til å feste forteljingane sine på papiret. Dei vart seinare prenta i «Livsminne» (*Pamiętniki*) som tek til med året 1656 og held fram i 30 år. Her fortel han um både stort og smått i det som var hans Polen. Han nemner svenskane, det er ein nasjon grisar, og russarane er for krypdyr å rekne, tyskarane kan liknast med hundar for dei er lutheranarar, og franskmennene er det verste Polen lyt plaga-gast med. (Dette var fyre fransk kultur kom på moten.) Men inkje eit ord um danskane på denne lista, og heller inkje noko um nordmennene. Var me kanhende for små? Lell tykkjer eg at han svik meg der Jan Pasek. I djupe tankar går eg attende åt bilætet som er måla av Józef Brandt. (18.nov. 1999).

Ivar Aasen-bøker

Ivar Aasen: Norsk Maalbunad. Samanstelling av norske ord etter umgrep og tyding, 2. utg. Hefta kr 60, i bd. kr 80

Arne Garborg: Ivar Aasen. Fyreord av Trygve Lande. Fin miniatyr-bok. 1996, i bd. kr 95.

Jostein Krokvik: Ivar Aasen – sosial frigjerar og nasjonal målreisar. Livsskildring. 1996, bd. kr 250

Jarle Bondevik og Oddvar Nes (red.); Ivar Aasen-studiar. I. Med artiklar av Jarle Bondevik, Andrew Robert Linn og Bjarne Ulvestad. 1998, hefta kr 160

I serien med dei uprenta skriftene etter Ivar Aasen, utgjevne av Jarle Bondevik, Oddvar Nes og Terje Aarset, er til no desse bøkene komne:

1. **Sunnmørsgrammatikkane** av Ivar Aasen. 1992, hefta kr 180

2. **Målsamlingar frå Sunnmøre** av Ivar Aasen. 1994, hefta kr 200

3. **Målsamlingar frå Bergens Stift** av Ivar Aasen. 1995, hefta kr 230

4. **Målsamlingar frå Christiansands og Agershuus Stifter** av Ivar Aasen. 1997, hefta kr 230

5. **Målsamlingar frå Trondhjems og Tromsø Stifter** av Ivar Aasen. 1998, hefta kr 230

Norsk Bokreidingslag

Postboks 684, 5001 Bergen

Telefon 55 30 18 99 – Telefaks 55 32 03 56

Vegnamn og stadnamn i Odda

Odda Mållag hev nyleg gjeve ut ei fint innbundi bok av Norvald Vethe, som heiter *Vandring i gammal og ny tid. Veg- og stadnamn i Odda kommune.* Boki er på 282 store sider, og hev ei mengd gode og forvitnelege foto av landskap, bygningar og anna. Og her er ein bokl på nokre og tjuge sider med sers vakre og yversynlege kart i fargar. Dertil finn me lista med informantar, literaturlista og namneregister.

I boki stend eit fyreord av styret i Odda Mållag. Her er ei innleitung, og stykkje um inndeling av stadnamn og um skrivemåten av stadnamn. Her vert det med rette peika på at sterke hokynsord i bundi form eintal kann valda flokar i hardangerbygdene. I mange tilfelle er, so langt me skal lita på eit hastverksyversyn, slike namn skrivne med a-ending (Lia), men her finst døme på i-ending (Sagi, Sandfloeggi); i hardangermålføret i Odda vert slike ord uttala med è-ending (Skòrè, eggjè). Underliggende i kjem elles fram i j-en i namn som Vikjè, Vikja. Linne hokynsord i bundi form eintal hev o-ending i Hardanger (Tungo, Bersholo, Nibbo), noko me meiner bør godkjennast i det offentlege namneverket. Kanskje er det på grensa til det lovlege etter nokon skumlesnad i boki, men me kjem med vemod i hug den store folkeminneskriaren Halldor O. Opdal frå Hardanger, han heldt seg til i-endingane i sterke hokynsord.

No er ikkje dette nokon utførleg gjenomgang av boki, og mangt og mykje fortente ei meir grunnfarande umtale. For alle stadnamn er uppført den norrøne nemningi, og det er ros verdt. Um namnet Odda fær me vita at det er av germansk rot og avleidt av *odd* = er odd, spiss.

Ta ein tur innom heime-sida vår på internett
[http://gudmund.
vg.no/~knutod/](http://gudmund.vgs.no/~knutod/)
Odda Mållag

Verdfulle bøker

Gunnstein Akselberg og Jarle Bondevik, red.:

Heidersskrift til Oddvar Nes

24 artiklar frå mål- og namnegrarsing. Hefta kr 275,-

Alv Askeland: **Folkesuverenitet, Stortinget og Grunnlovi.**

Frisk essay-samling på godt mål um grunnleggjande spørsmål for norsk folkestyre og sjølvstende. Gjelsvik-prisen. Hefta kr 135,-.

Alv Askeland: **Kyrkjeljod. Salmar.** Hefta kr 115,-.

Jarle Bondevik og Andreas Bjørkum: Festskrift til **Anders Ohnstad.**

Hefta kr 200,-.

Conrad Clausen: **Festskrift til Ludv. Jerdal.** I bd. kr 195,-.

Gunnar Gilberg: **Sjå attum** (dikt). Hefta kr 80,-.

Hannaas, Clausen, Jerald: **Vestmannalaget 110 år.** I bd. kr 200,-.

Sigrid Omland Hansteen: **Idyllar i ei ulvetid** (dikt). Hefta kr 130,-.

Arne Horge: **Gråskuggen.** Fin barnebok med teikningar av Dagfinn Instanes og unge hjelparar. I bd. kr 168,-.

Ludv. Jerald: **Heimlandet dreg.** Roman. Hefta kr 45,-, i bd. kr 65,-.

Ludv. Jerald: **Grundtvig og folkehøgskulen i dag.** I bd. kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Norskrøtt skriftmåls store fall.** Um det nynorske atterslaget i etterkrigstidi. Hefta kr 130,-.

Jostein Krokvik: **Ny Hungrvekja og Jan Prahl.** Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Mål og vanmæle.** Soga um det offentlege målet. Hefta kr 160,-.

Jostein Krokvik: **Kjettarord um norsk målalkymi.** Hefta kr 24,-.

Gudlaug Nedrelid: **I ulvekjeften** (dikt). Hefta kr 110,-.

Olav Nygard: **Dikt i samling.** 100-årsutg. ved Conrad Clausen. I bd kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Skriv betre norsk.** Rettleiding i målbruk. Hefta kr 115,-.

Sigurd Sandvik: **Suldalsmålet II.** Ny samling ord og ordlag frå Suldal. Hefta kr 100,-. Suldalsmålet I og II samla for kr 200,-.

Sigurd Sandvik: **Litl-Ola.** Um 7-åringen Litl-Ola som veks upp på fjellgard i Suldal på 1920-talet. Astrid Haugland teiknar. Hefta kr 145,-.

Sigurd Sandvik: **Stølsguten,** Ola hev vorte 9 år og er gjætgut. Samstundes skildring av arbeidsliv og folkeliv i Suldal. Hefta kr. 145,-.

Gustav Indrebø: **Norsk Målsoga.** Det store målsogeverket. I band kr 350,-.

Gustav Indrebø: **Kva er målreising.** Utvalde artiklar. Hefta kr 50,-. Gustav Indrebø: **På norsk grunn.** Hefta kr 125,-.

Inger Indrebø Eidissen: **Gustav Indrebø. Ei livsskildring.**

Skildra frå nært hald. I band kr 230,-.

Nikolaus Gjelsvik: **Von og veg.** Gjelsviks høgskatta ervebrev um norsk målføring. I band kr 60,-.

Severin Eskeland: **Framandordbok.** Einaste nynorske. I band kr 115,-.

Severin Eskeland: **Ei minnebok.** I band kr 50,-.

Egil Lehmann: **Reise det som velt er.** Hefta kr 115,-.

Egil Lehmann: **Færøysk-norsk ordbok.** I band kr. 150,-.

Egil Lehmann: **Islands-k-norsk ordbok.** I band kr 250,-.

Egil Lehmann: **Norsk-islands-k samtaleordbok** (parlør). Hefta kr 20,-.

Dessutan folkeminnebøker frå Hardanger av Halldor O. Opdal, forvitnelege bøker av Ola Breive, dikt av Egil Lehmann, romanar, dikt, og folkeminnebøker av mange andre bokskrivrarar! Bed um utførleg boklista!

Norsk Bokkreidingslag

Postboks 684 – 5807 Bergen

Tlf. 55 30 18 99 Faks: 55 32 03 56 Postgiro 0809 3918844

Marøy, Lars Bjarne
Eliasmarken 14
5163
Y. Laksevåg

ISSN 0800-8647

C-BLAD

RETURTILSKRIFT:
Vestmannen
6143 Fiskåbygd

Folkediktning på ny måte

Jørgen Hattemaker hev på Gjøken Forlag sendt ut si nye bok. Jørgen Hattemakar er forfattaren; men eg hev grunn til å tru at hans sokalla borgarlege namn er eit anna. Han er sin eigen bokreidar, og er no sjef for Gjøken Forlag. På skrivemåten kjenner eg han att att frå det forlaget han hadde fyrr, det heitte Gullpenn Forlag. *Det* var eit kravstort namn, og Jørgen Hattemakar hev nok kome til at Gjøken Forlag høver betre.

På Gjøken Forlag er dette debutboki. På umslaget til boki hev forfattaren (som eg vil kalla Jørgen Hattemaker etter hans eige ynskje) skrive at til debutbok å vera er han «meget fornøyd». Han hev alt fenge skryt ifrå fem lesarar, og han ventar meir skryt. Ein som vil vera anonym hev skrive at «dette er en aktuell, viktig og enestående original bok».

Eg er samd i den domen. Det er ei av dei mest originale bøkene eg hev lese. For det første er ho two-språkleg, nynorsk og bokmål i skifting. Og so er stykki stutte, og dertil er dei originale.

Etter som Jørgen Hattemaker er forfattaren, er det nok heilt naturleg at han skriv um «Hattene mine». Hatt er eit forsømt og

nedvurdert klædebon no, dei fleste gjeng berrhovda. Her gjev eg att noko av det Jørgen skriv: «Jeg får ikke mine hatter til at stå skikkelig. De sitter bra, men ofte blåser de av, og da må jeg springe en annen vei, ofte langt».

Her er stykke um Orden, um Rundkasting, um Kong Salomo, um Joe E. Lewis, Brev fra en stjernetyder, inntrykk fra New York og Canada og frå Ville Vest som titelen lyder. Og her er fyndord og stykke um kjærleik og anna gildt. Av fyndordi merkte eg meg serskilt desse: «Journalister blir sjeldan gode forfattere. De har én ide i dag, en annen i morgen», «Hvorfor skrive om deg selv når du ikke er berømt ... Fordi ingen andre gjør det», «I flere tiår har jeg hatt en drøm om å skrive en roman – noe på linje med «Samtid» av Olav Duun ... kanskje jeg heller skal bestemme meg for å skrive en anti-roman», «Å skrive er enkelt, det er tanke-ne som er trege».

So her skynar me at Jørgen Hattemaker er både original og sjølviro-nisk.

Sir Luje

Godt sagt um
usselskap:

Ingen pliktar å utføra
usselskap.

Gamal latinsk rettsregel

Sluttordet

Når alt vert medrekna,
er kvar tid kvardagsleg
for den som lever i hen-ne.

Anatole France (1844-1924),
fransk diktar og nobel-prisvinnar.

Snakk med oss om Plassering

Vi gir deg betre råd!

KREDITKASSEN

HER FINN DU OSS I HORDALAND:

Arna - Bryggen - Fana - Fyllingsdalen - Landås - Rådhusplass - Åsane
Askøy - Austervoll - Bømlo - Norhordaland - Os - Osterøy - Sotra